Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

Здобувача вищої освіти *Вербицького Гурама Йосиповича*

академічної групи *281м-23-2 ІДУ*

спеціальності *281 Публічне управління та адміністрування*

за освітньо-професійною програмою *Цифрове врядування*

на тему: *«Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: інструменти фінансової та кадрової безпеки»*

Керівники	**Прізвище, ініціали**	**Оцінка за шкалою**		**Підпис**
		рейтинговою	**інституційною**	
кваліфікаційної роботи	Баштанник В.В.			
розділів:				

Рецензент				

Нормоконтролер	Кравцов О.В.			

Дніпро
2024

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи ступеня магістра на тему «Вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: інструменти фінансової та кадрової безпеки».

87 с., 2 рис., 1 табл., 65 використаних джерел.

СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ МІГРАЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ІНСТРУМЕНТИ ФІНАНСОВОЇ ТА КАДРОВОЇ БЕЗПЕКИ, МАЛЕ І СЕРЕДНЄ ПІДПРИЄМНИЦТВО, ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА, ДЕРЖАВНІ ПРОГРАМИ, ДІЛОВА АКТИВНІСТЬ, ФІНАНСУВАННЯ.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини у сфері державного регулювання розвитку підприємництва.

Предмет дослідження – вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: інструменти фінансової та кадрової безпеки.

Мета дослідження – визначення теоретичних і методологічних засад державного регулювання розвитку підприємництва в Україні в умовах воєнного стану та виявлення на цій основі напрямів його удосконалення.

У першому розділі досліджено теоретичні засади державного регулювання розвитку підприємництва в Україні. Другий розділ присвячено узагальненню національних особливостей державного регулювання розвитку підприємництва та зарубіжного досвіду державного регулювання розвитку підприємництва. У третьому розділі обґрунтовано напрями удосконалення державного регулювання розвитку підприємництва в Україні в умовах воєнного стану.

Сфера практичного застосування результатів дослідження – центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic «Domestic entrepreneurship under martial law: financial and personnel security tools»

87 pages, 2 figures, 1 tables, 65 sources.

PROMOTION OF BUSINESS DEVELOPMENT, SMALL AND MEDIUM BUSINESS, STATE REGULATION OF BUSINESS MIGRATION, STIMULATION OF THE DEVELOPMENT BUSINESS, STATE POLICY, STATE PROGRAMS, BUSINESS ACTIVITY, FINANCING,

Object of research is public relations in the sphere of state regulation of business development.

Subject of research is domestic entrepreneurship under martial law: financial and personnel security tools.

The purpose of research is to determine the theoretical and methodological foundations of the state regulation of entrepreneurship development in Ukraine under the conditions of martial law and to identify directions for its improvement on this basis.

In the first section examines the theoretical foundations of state regulation of entrepreneurship development in Ukraine. The second section is devoted to the generalization of national features of state regulation of entrepreneurship development and foreign experience of state regulation of entrepreneurship development. In the third section, directions for improving the state regulation of entrepreneurship development in Ukraine under martial law are substantiated.

Scope of practical application – central and local executive authorities, local self-government bodies.

ЗМІСТ

ВСТУП……... 6
РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ 9
1.1. Сутність та значення підприємництва для соціально-економічного розвитку держави 9
1.2. Інституційне забезпечення розвитку підприємництва в Україні: інструменти фінансової та кадрової безпеки 17
1.3. Механізм державного регулювання розвитку підприємництва в Україні 25
РОЗДІЛ 2
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА..... 33
2.1. Стан та проблеми розвитку підприємництва в Україні 33
2.2. Особливості державного регулювання розвитку підприємництва в Україні 43
2.3. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку підприємництва 49
РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 55
3.1. Основні напрями удосконалення державного регулювання розвитку підприємництва в Україні 55
3.2. Формування організаційно-економічного механізму державного регулювання міграції підприємництва в Україні..... 63
3.3. Пропозиції щодо забезпечення фінансової та кадрової безпеки підприємництва в Україні 74
ВИСНОВКИ…….. 82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ…… 88

ВСТУП

Підприємництво є одним з базових інститутів ринкової економіки. Підприємництво як інститут – це законодавчі правила та неформальні норми, що впливають на рішення розпочинати бізнес, визначають вимоги щодо його реєстрації, функціонування, закриття, а також обумовлюють характер взаємовідносин між суб'єктами бізнесу та іншими суб'єктами економіки. Стан даного інституту та, відповідно, результативність бізнесу в значній мірі залежать від держави, оскільки вона є активним суб'єктом бізнес-середовища, сприятливого або несприятливого для розвитку підприємництва.

Регулюючи бізнес на законодавчому рівні, держава також впливає на неформальні норми, якими керуються підприємці у своїй діяльності.

На сучасному етапі для України проблема розвитку підприємництва та ділової активності залишається однією з найактуальніших як в економічному, так і в соціальному вимірах. За час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну та тимчасової окупації територій, суб'єкти підприємництва зазнали значних втрат через руйнування та пошкодження потужностей тощо.

Підприємства, які орієнтуються на внутрішній ринок, постраждали через падіння попиту на свою продукцію, порушення виробничих процесів та ланцюгів постачання. Попит на товари та послуги знизився, у тому числі, внаслідок вимушеної міграції мільйонів українців у сусідні країни. До того ж, дефіцит фінансових ресурсів, скорочення та вкрай низька державна підтримка стримує відновлення та подальший розвиток суб'єктів підприємництва й, відповідно, звужує ділову активність в економіці та знижує їх конкурентоспроможність. За цих умовах актуалізується потреба підвищення дієвості державного регулювання та забезпечення стимулюючого впливу державної політики на розвиток підприємництва в умовах воєнного стану.

Теоретичні й практичні проблеми функціонування та розвитку підприємництва в Україні досліджувались у працях таких вітчизняних дослідників, як А. Я. Бачинський, Л. С. Безугла, О. М. Біломістний, С. Б. Жарая, Г. І. Карпюк, О. В. Кузьменко, Х. Ю. Кульгавець, О. К. Незгода,

М. В. Ольшанська, С. В. Онешко, В. М. Орлова, О. Р. Сергєєва, С. В. Скрипник, Л. В. Хомко та ін. Однак, незважаючи на досягнення у цій сфері, недостатнім є висвітлення перспектив розвитку малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні. Особливої уваги потребують питання забезпечення стимулюючого впливу державної політики на розвиток підприємництва в умовах воєнного стану, що обумовлює актуальність дослідження і вибір теми магістерської роботи.

Метою дослідження є визначення теоретичних і методологічних засад державного регулювання розвитку підприємництва в Україні в умовах воєнного стану та виявлення на цій основі напрямів його удосконалення.

Відповідно до мети в роботі поставлено до вирішення такі завдання:

– розкрити сутність та значення підприємництва для соціально-економічного розвитку держави;

– висвітлити інституційне забезпечення розвитку підприємництва в Україні: інструменти фінансової та кадрової безпеки;

– розглянути механізм державного регулювання розвитку підприємництва в Україні;

– дослідити стан та проблеми розвитку підприємництва в Україні;

– з’ясувати особливості державного регулювання розвитку підприємництва в Україні;

– узагальнити зарубіжний досвід державного регулювання розвитку підприємництва;

– обґрунтувати напрями удосконалення державного регулювання розвитку підприємництва в Україні;

– здійснити формування організаційно-економічного механізму державного регулювання міграції підприємництва в Україні;

– надати пропозиції щодо забезпечення фінансової та кадрової безпеки підприємництва в Україні.

Об’єкт дослідження – суспільні відносини у сфері державного регулювання розвитку підприємництва.

Предмет дослідження – вітчизняне підприємництво в умовах воєнного стану: інструменти фінансової та кадрової безпеки.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціальних методів наукових досліджень. У роботі застосовані такі методи: логічний, системного аналізу і синтезу, індукції й дедукції, що дало змогу узагальнити теоретичні засади державного регулювання розвитку підприємництва в Україні. За допомогою застосування системно-функціонального, проблемно-логічного, статистичних методів і аналізу емпіричної інформації здійснено оцінювання стану, визначено проблеми, національні особливості та узагальнено зарубіжний досвід державного регулювання розвитку малого і середнього підприємництва. У розділі 3 використано методи узагальнення, синтезу й екстраполяції, які дали підстави обґрунтувати методичні підходи щодо удосконалення державного регулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, а також при формуванні висновків.

Інформаційну базу дослідження склали закони та підзаконні нормативно-правові акти, що регулюють сферу малого і середнього підприємництва України, публікації провідних вітчизняних і зарубіжних вчених, монографічні дослідження фахівців за проблематикою державного регулювання суб’єктів підприємництва і забезпечення їх розвитку, дані фінансової і статистичної звітності суб’єктів малого і середнього підприємництва, ресурси Інтернету.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що розроблені в роботі теоретико-методологічні засади, методичні підходи і практичні рекомендації можуть бути використані в процесі обґрунтування стратегічних і програмних ініціатив розвитку підприємництва в Україні.

Структура роботи визначена її метою і завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів по три підрозділи, висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

1.1. Сутність та значення підприємництва для соціально-економічного розвитку держави

В умовах загроз національній безпеці України, спричинених російською агресією, інфляційних процесів та скорочення темпів економічного розвитку важливість підтримки підприємницького сектору економіки набуває першочергового значення, оскільки сприяє як формуванню засад становлення національної економіки, так і забезпеченню функціонування окремих територій. Насамперед це стосується малого та середнього бізнесу, оскільки «…такі підприємства мають здатність до швидкого адаптування до зовнішніх змін, перетворюючись у джерело економічного зростання» [35, с. 111.]. Державна політика підтримки підприємництва потребує реалізації відповідних інституційних заходів, що в подальшому сприятиме залученню та активному використанню інвестиційних ресурсів, вирішенню проблеми безробіття, активізації виробничо-торговельної діяльності, оптимізації логістичних процесів.

Державне регулювання підприємницької діяльності являє собою сукупність заходів, що здатні цілеспрямовано підтримувати чи змінювати економічні процеси, що відбуваються у сфері підприємництва, та зв’язки між учасниками економічних відносин [26]. У контексті теорії управління регулювання вважається однією з основних управлінських функцій, що в системі державного управління знаходить відображення на всіх її рівнях, відповідає законам економічного розвитку, спирається на широке використання централізованого фінансування та кредитування, передбачає удосконалення відносин суб’єктів підприємництва з бюджетом, застосування

Суб’єкти малого і середнього підприємництва не просто тісно взаємодіють

із зовнішнім середовищем, а їх діяльність та її результати напряму залежать від зовнішнього середовища. Тому що саме зовнішнє середовище через споживачів продукції визначає місію, напрямки діяльності та виробничий профіль малого і середнього підприємства; забезпечує такі підприємства усіма необхідними ресурсами; виконує найрізноманітніші посередницькі функції між суб'єктами МСП і споживачами їх продукції та постачальниками ресурсів; сприяє активізації інноваційної діяльності, яка зумовлена конкурентною боротьбою; створює умови і визначає норми підприємницької діяльності через відповідні органи державної влади та інститути.

Дія зовнішнього середовища на суб'єктів малого і середнього підприємництва (МСП) є, по-перше, багатофакторна, по-друге, динамічна і, по-третє, невизначена, що визначається такими його характеристиками:

– складність (зовнішнє середовище характеризується великою кількістю факторів, на які суб'єкти МСП повинні реагувати і враховувати у своїй діяльності, при цьому, слід пам'ятати, що існує взаємозв'язок факторів середовища або сила дії, з якою зміна одного фактора діятиме на інші);

– мінливість або рухливість (зміни, що відбуваються в навколишньому середовищі суб'єктів МСП, відбуваються постійно, проте протікають з різною швидкістю);

– невизначеність (основними факторами невизначеності зовнішнього середовища є: випадковість, тобто непередбаченість того або іншого явища, події або дії; відсутність повної і надійної інформації про процеси, що відбуваються у зовнішньому середовищі; протидії) [60, с. 55].

Велика кількість факторів і їх мінливість приводять до того, що втрачається точність інформації про процеси, що відбуваються в середовищі. Це підвищує невизначеність середовища, ускладнює процес прийняття рішень, підвищує рівень підприємницького ризику.

Здійснення підприємницької діяльності на ефективному рівні можливе лише за забезпечення сприятливого зовнішнього середовища, тобто сукупності соціальних, економічних, правових й психологічних умов, стимулів для

розвитку малого і середнього підприємництва, а також вкладення в нього матеріальних та фінансових ресурсів на пільгових умовах. У цьому полягає основний зміст державної підтримки МСП, основними елементами якої, зокрема, є: нормативно-правове регулювання, фінансова підтримка, майнова підтримка, інформаційна підтримка.

Зазначимо, що на сучасному етапі мале і середнє підприємництво в умовах воєнного стану в Україні втрачає потенціал до стрімкого зростання власних масштабів й ефективності функціонування. Як відмічає О. Незгода, «мінливість зовнішнього середовища вимагає від бізнесу використання ефективних стратегій розвитку з елементами адаптації та прояву гнучкості» [29, с. 59]. Така адаптивність забезпечується новаторством підприємця, яке надає підприємництву додаткову гнучкість та прибутковість. Відтак, здатність суб'єктів малого і середнього підприємництва до адаптації сприятиме відновленню економіки України в післявоєнний період, а також слугуватиме певним «стабілізатором» розвитку в умовах війни.

Важливість підприємництва у розвитку економіки була відмічена Й. Шумпетером при обґрунтуванні висновку про можливість отримання прибутку як чистого доходу від підприємницької діяльності внаслідок прояву ініціативності та інноваційних підходів підприємця. При цьому дослідник наголошував на прояві ініціативності та інноваційних підходів самого підприємця [58].

Вагоме місце підприємництва для розвитку країни з позицій інноваційних перетворень відводив у своїх роботах П. Друкер. Приміром, він доводив, що «нововведення є особливим інструментом підприємців, засобом, за допомогою якого вони і використовують зміни як сприятливу можливість для здійснення своїх задумів у сфері бізнесу та послуг» [65, с. 39].

Отже, підприємця в його діяльності конкуренція на ринку спонукає до необхідності створення і впровадження інновацій, прояву новаторства, що стратегічно орієнтовано на досягнення успіху. Саме це обумовлює вагомість державної та суспільної підтримки розвитку малого і середнього

підприємництва для посилення його ролі в соціально-економічних процесах та післявоєнному відновленні економіки країни на інноваційних засадах.

Відповідно до ст. 42 Конституції України кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом [23]. Ст. 42 Господарського кодексу України встановлює, що підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку [6]. Умовами здійснення підприємницької діяльності згідно із ст. 50 Цивільного кодексу України є повна цивільна дієздатність фізичної особи та державна реєстрація [57]. В Україні формально з 14 років можна бути учасником (засновником) юридичних осіб, а з 16 років – реєструватися підприємцем [57].

Згідно з чинним законодавством, в Україні не допускається заняття підприємницькою діяльністю таких категорій громадян: військовослужбовців, службових осіб органів прокуратури, суду, державної безпеки, внутрішніх справ, державного нотаріату, а також органів державної влади і управління, які покликані здійснювати контроль за діяльністю підприємств. Не можуть бути зареєстровані як підприємці, а також не можуть виступати співзасновниками підприємницької організації особи, які мають непогашену судимість за крадіжки, хабарництво та інші корисливі злочини. Здійснення підприємницької діяльності забороняється органам державної влади та органам місцевого самоврядування. Підприємницька діяльність посадових і службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування обмежується Конституцією України [23, стаття 43].

Отже, підприємництво – це господарська діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку.

Уперше поняття «підприємництво» як об'єкт наукового пізнання було досліджено французьким економістом Р. Кантільйоном, який наголосив на прибутковості як сенсі підприємницької діяльності, зауважуючи, що

підприємець – «це людина з невизначеними доходами, яка купує товари за фіксованою ціною з подальшим продажем за невідомою йому ціною» [25].

Відтак, бажання отримати прибуток – основна рушійна сила виробництва в системі вільного підприємництва. Підприємництво здійснюється на постійній основі (систематична діяльність), а не на основі разових угод. Крім цього, важливими рисами підприємництва є діяльність «своїм коштом» (на основі приватної власності), з власної ініціативи, на власний ризик.

Сутність малого і середнього підприємництва повніше розкривається через його функції (роль у суспільстві) – творчу, ресурсну, організаційну, мотиваційну, соціальну:

– творча (інноваційна) функція полягає в тому, що підприємці реалізовують нові ідеї, упроваджують наукові розробки, пов’язані з господарським ризиком;

– ресурсна функція передбачає, що підприємці націлені найефективніше використовувати задіяні в бізнесі ресурси – матеріальні, трудові, фінансові, інтелектуальні, інформаційні тощо;

– організаційна функція полягає в організації виробництва та збуту товарів або послуг;

– стимулююча функція полягає у формуванні механізму, що мотивує і ефективно використовувати ресурси, і максимально задовольняти потреби споживачів;

– соціальна функція передбачає вироблення товарів і послуг, необхідних суспільству;

– особистісна функція зводиться до самореалізації підприємця, отримання задоволення від своєї діяльності [21, с. 7].

До основних ознак підприємництва відносять самостійність і ініціативність господарюючих суб’єктів. Підприємці на власний ризик планують і провадять свою діяльність, враховуючи попит і кон’юнктуру ринку, самостійно розпоряджаються прибутками. Водночас самостійність підприємців не є безмежною, підприємництво не може здійснюватися без контролю,

регулювання та координуючого впливу держави. Значення впливу держави на розвиток економіки загалом та мале і середнє підприємництво зокрема визначається ефективністю механізмів, методів та засобів, за допомогою яких вирішуються соціально-економічні та інші завдання, з обов'язковим урахуванням охорони публічних і приватних інтересів. У цьому й полягає головне завдання такого державного регулювання. Основою ефективного державного регулювання розвитку малого і середнього підприємництва є поєднання економічних, правових та управлінських функцій [56, с. 36].

Підприємницька діяльність здійснюється в різних масштабах, тому для ефективного та системного державного регулювання, отримання результативності від управлінського впливу відбувається розподіл за певними критеріями на мале, середнє і велике підприємництво. Тим самим критерії ідентифікації суб'єктів господарювання за величиною дають їм змогу отримувати відповідні преференції від держави на активізацію розвитку підприємницької активності. Важливим є визначення чітких критеріїв державного регулювання діяльності малого та середнього підприємництва і задля уникнення зловживань такими суб'єктами при використання спрощеної системи оподаткування.

В цілому, в національній системі державного регулювання малого і середнього підприємництва існує паралельно три напрями розподілу суб'єктів господарювання задля виокремлення представників малого і середнього підприємництва, здійснення яких передбачає досягнення цілей обліку, цілей оподаткування та цілей регулювання. Для цілей державного регулювання використовується фактично дві групи суб'єктів малого і середнього підприємництва: фізичні особи-підприємці (ФОП) та юридичні особи (підприємства).

У ч. 3 ст. 55 Господарського кодексу України [6] суб'єкти господарювання – фізичні та юридичні особи – поділяються за кількісними критеріями щодо чисельності працівників та обсягу річного доходу:

– суб'єкти мікропідприємництва – до 10 осіб працюючих, до 2 млн. євро

річного доходу;

– суб'єкти малого підприємництва – до 50 осіб, до 10 млн. євро річного доходу відповідно;

– суб'єкти середнього підприємництва – до 250 осіб, до 50 млн. євро;

– суб'єкти великого підприємництва – юридичні особи, у яких понад 250 осіб працюючих, понад 50 млн. євро доходу за рік.

У ст. 2 Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [38] юридичних осіб – суб'єктів господарювання можна визначити на основі трьох основних кількісних критеріїв – за балансовою вартістю активів, чистим доходом від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), середньою кількістю працівників:

– мікропідприємства – балансова вартість активів до 350 тис. євро включно, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до 700 тис. євро включно, середня кількість працівників до 10 осіб включно;

– малі підприємства – балансова вартість активів до 4 млн. євро, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до 8 млн. євро, середня кількість працівників до 50 осіб;

– середні підприємства – балансова вартість активів до 20 млн. євро, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) до 40 млн. євро, середня кількість працівників до 250 осіб;

– великі підприємства – балансова вартість активів понад 20 млн. євро, чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) понад 40 млн. євро, середня кількість працівників понад 250 осіб.

Окрему групу критеріїв для суб'єктів малого і середнього підприємництва визначено у Податковому кодексі України. Згідно із ст. 291 Податкового кодексу [36] для стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва в Україні запроваджено систему спрощеного оподаткування та виділено чотири основні групи платників єдиного податку:

– І група – ФОП, які не використовують працю найманих осіб; здійснюють виключно роздрібний продаж товарів з торговельних місць на

ринках та (або) провадять господарську діяльність з надання побутових послуг населенню; обсяг доходу протягом календарного року не перевищує 167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

– II група – ФОП, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не перевищує 10 осіб; здійснюють господарську діяльність з надання послуг, у тому числі побутових, платникам єдиного податку та (або) населенню, виробництво та (або) продаж товарів, діяльність у сфері ресторанного господарства; обсяг доходу не перевищує 834 розміри мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

– III група – ФОП, які не використовують працю найманих осіб або кількість осіб, які перебувають з ними у трудових відносинах, не обмежена, та юридичні особи – суб'єкти господарювання, у яких протягом календарного року обсяг доходу не перевищує 1167 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року;

– IV група (об'єктом оподаткування є площа сільськогосподарських угідь, базою оподаткування є нормативна грошова оцінка одного гектара) – ФОП, які не використовують працю найманих осіб, та юридичні особи – сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 %.

Отже, суб'єкти господарювання залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік можуть належати до суб'єктів малого підприємництва, у тому числі до суб'єктів мікропідприємництва, середнього або великого підприємництва.

Сьогодення вимагає здійснення істотних змін у сфері формування системи державного регулювання розвитку підприємництва. Розробка дієвих регуляторних заходів, які врахуватимуть вимоги сьогодення та необхідність відтворення підприємницького потенціалу, сприятиме результативності

реалізації функцій органів державної влади та місцевого самоврядування в контексті підтримки підприємницької активності. Результативність системи державного регулювання розвитку підприємництва, у свою чергу, впливає на рівень довіри суб'єктів бізнесу до інституту державної влади, сприяє формуванню інвестиційного середовища. Побудова системи державного регулювання підтримки підприємництва здатна врахувати інтереси бізнесу, сприяє ефективному використанню бюджетних коштів, стимулює малий та середній бізнес до розвитку підприємницької активності у сферах, які мають найбільший потенціал якісного економічного зростання. Отже, у складних економічних умовах військового часу ключове завдання державного регулювання розвитку підприємництва – пошук взаємоузгодженостей між потенціалом, стимулами та цілями держави та бізнес-середовища з урахуванням можливостей соціально-економічного розвитку країни

1.2. Інституційне забезпечення розвитку підприємництва в Україні : інструменти фінансової та кадрової безпеки

Інституційне забезпечення розвитку малого і середнього підприємництва – сукупність державних і недержавних інституцій, які забезпечують наявність правових, організаційних та економічних умов, необхідних для провадження й розвитку підприємницької діяльності суб'єктами малого і середнього підприємництва.

До основних законодавчих та інших нормативно-правових актів, які формують правову основу інституційного забезпечення розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, належать, зокрема: Конституція України [23]; Господарський кодекс України [6]; Цивільний кодекс України [57]; Податковий кодекс України [36]; закони України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [42], «Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» [44], «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього

підприємництва в Україні» [45]; постанови Кабінету Міністрів України «Деякі питання Державної регуляторної служби України» [10], «Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року» [43] та ін.

Далі розглянемо органи, що забезпечують розвиток малого і середнього підприємництва в Україні, та їх повноваження.

Розвиток малого і середнього підприємництва забезпечують у межах своїх повноважень Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, інші центральні органи виконавчої влади, Верховна Рада Автономної Республіки Крим та Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування.

Кабінет Міністрів України забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері розвитку підприємництва, розроблення та виконання загальнодержавних програм розвитку малого і середнього підприємництва з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, здійснює заходи щодо розвитку інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, спрямовує, координує та контролює діяльність органів виконавчої влади, які забезпечують надання державної підтримки [45, стаття 6].

До повноважень спеціально уповноваженого органу у сфері розвитку малого і середнього підприємництва належать:

– внесення пропозицій щодо формування та реалізація державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва;

– підготовка пропозицій щодо визначення пріоритетів і видів підтримки суб’єктів малого і середнього підприємництва;

– розроблення проєктів державних програм розвитку малого і середнього підприємництва, забезпечення їх виконання з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та здійснення моніторингу виконання;

– внесення пропозицій щодо визначення основних фінансових, економічних, соціальних та інших показників розвитку малого і середнього підприємництва;

– утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів з питань розвитку малого і середнього підприємництва;

– формування єдиної інформаційної системи для забезпечення реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва;

– сприяння діяльності громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва;

– забезпечення пропагування і популяризації підприємницької діяльності;

– забезпечення представництва в міжнародних організаціях, налагодження співпраці з органами влади іноземних держав щодо розвитку малого і середнього підприємництва;

– сприяння формуванню інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва [45, стаття 7].

Міністерство економіки України (Мінекономіки) є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері розвитку підприємництва, державно-приватного партнерства, а також формування державної регуляторної політики та державної політики з питань ліцензування, дозвільної системи, нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності [34].

Спеціально уповноваженим органом з питань ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності є Державна регуляторна служба України – центральний орган виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Основними завданнями Державної регуляторної служби України є:

– реалізація державної регуляторної політики, політики з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності;

– координація дій органів виконавчої влади, інститутів громадянського суспільства і підприємництва з питань дерегуляції господарської діяльності [10].

До повноважень інших центральних органів виконавчої влади у сфері розвитку малого і середнього підприємництва належать:

– участь у формуванні та реалізації державної політики у сфері розвитку малого і середнього підприємництва;

– участь у розробленні проєктів державних програм розвитку малого і середнього підприємництва, забезпечення їх виконання з урахуванням загальнодержавних пріоритетів та здійснення моніторингу виконання;

– забезпечення рівних можливостей суб'єктів підприємництва для доступу до участі у виконанні загальнодержавних, регіональних та галузевих програм [45].

До повноважень Ради міністрів Автономної Республіки Крим та місцевих державних адміністрацій у сфері розвитку малого і середнього підприємництва належать:

– визначення регіональних пріоритетів і видів державної підтримки з урахуванням загальнодержавних пріоритетів;

– розроблення проєктів регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва, забезпечення їх виконання з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, національних і регіональних соціально-економічних, екологічних, культурних та інших особливостей, здійснення моніторингу виконання таких програм;

– сприяння розвитку міжрегіонального співробітництва суб'єктів малого і середнього підприємництва;

– забезпечення пропагування і популяризації підприємницької діяльності;

– налагодження співпраці з міжнародними організаціями, адміністративно-територіальними утвореннями іноземних держав з питань розвитку малого і середнього підприємництва;

– проведення оцінки фінансових, економічних, соціальних та інших показників розвитку малого і середнього підприємництва та рівня ефективності державної підтримки, прогнозування розвитку малого і середнього підприємництва у відповідних регіонах України;

– сприяння формуванню інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва у відповідних регіонах України;

– методичне забезпечення органів місцевого самоврядування, сприяння розробленню та здійсненню ними заходів щодо розвитку малого і середнього підприємництва [45].

До повноважень Верховної Ради Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування у сфері розвитку малого і середнього підприємництва належить створення умов для розвитку малого і середнього підприємництва, зокрема:

– визначення пріоритетів та видів державної підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва з урахуванням загальнодержавних пріоритетів;

– участь у розробленні проєктів регіональних та місцевих програм розвитку малого і середнього підприємництва, їх затвердження та забезпечення виконання з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, національних і місцевих соціально-економічних, екологічних, культурних та інших особливостей, здійснення моніторингу виконання таких програм;

– сприяння формуванню інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва;

– сприяння діяльності громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів малого і середнього підприємництва.

До повноважень органів місцевого самоврядування також належить утворення консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів у сфері розвитку малого і середнього підприємництва [45].

Інституції підтримки підприємництва виступають важливою складовою загальної інфраструктури підтримки сектору малих і середніх підприємств. Чинне законодавство України не містить визначення загального терміну «інституція підтримки підприємництва», а також більшості різновидів інституцій підтримки підприємництва. У ст. 14 Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [45] є визначення інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва, під якою розуміють «підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які провадять діяльність, спрямовану на розвиток суб'єктів малого і

середнього підприємництва, їх інвестиційної та інноваційної активності, просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки». Зазначена стаття також містить перелік об’єктів інфраструктури підтримки малого і середнього підприємництва: «бізнес-центри, бізнес-інкубатори, інноваційні бізнес-інкубатори, науково-технологічні центри, центри трансферу технологій, фонди підтримки малого підприємництва, лізингові компанії, консультативні центри, інші підприємства, установи та організації, основним завданням яких є сприяння розвитку малого і середнього підприємництва».

Сьогодні в Україні функціонує значна кількість інституцій підтримки малого і середнього підприємництва, що належать як до державного, так і до приватного секторів. Одним із видів таких інституцій є об’єднання підприємств або бізнес-асоціації.

Значення бізнес-асоціацій для розвитку національної економіки визначає їхній внесок у стимулювання підприємницької активності суб’єктів малого і середнього підприємництва. Так, в Україні бізнес-асоціації діють відповідно до законодавства та вимог щодо неприбуткових організацій. Конституція України, Закон України «Про громадські об’єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI та міжнародні договори України гарантують права громадян об’єднуватися в організації, а Господарський кодекс України визначає види об’єднань підприємств, регулює порядок членства в них і майнові відносини в таких об’єднаннях. Згідно із чинним українським законодавством основними формами об’єднань підприємств є торгово-промислові палати, асоціації, організації роботодавців і їх об’єднання, господарські товариства, корпорації, консорціуми, концерни. Також допустимими опціями є державне чи комунальне підприємство, державна чи комунальна установа, благодійна організація, громадське об’єднання, консультативні, дорадчі та інші допоміжні утворення при органах державної влади та місцевого самоврядування.

До основних завдань бізнес-асоціацій належить:

– інформаційна допомога та професійні консультації щодо законодавства й нормативно-правової бази (зокрема, постанов та інструкцій), бухгалтерського обліку, оподаткування;

– протидія не доброчесній конкуренції та монополізації;

– підготовка проєктів регуляторних актів, здійснення їх аналізу, оприлюднення, відстеження результативності їх дії та перегляд;

– посилення інноваційного потенціалу;

– підтримка вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках;

– захист інтересів національного бізнесу в умовах регіональної інтеграції;

– участь у роботі дорадчих органів, комітетів, комісій, створених при інститутах виконавчої влади різного рівня;

– участь у формуванні державної політики з питань підприємництва (підготовка нових законопроєктів, постанов, нормативних актів);

– представництво у владі;

– навчання підприємців та підвищення кваліфікації, створення експертного середовища [48, с. 6–7].

Наразі в Україні діють такі спеціалізовані інституції підтримки малих і середніх підприємств (бізнес-асоціації): Український Фонд підтримки підприємництва; Рівненська федерація малого та середнього бізнесу «Єдність» (м. Рівне); Центр підтримки малого підприємництва (м. Хмельницький); Український союз промисловців і підприємців; Українська Рада Бізнесу; Спілка підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України; Громадська організація «Всеукраїнське об’єднання підприємців малого та середнього бізнесу «Фортеця» тощо.

У Дніпропетровській області створено розвинену інституційну мережу підтримки малого і середнього підприємництва: Дніпропетровський координаційно-експертний центр з питань регуляторної політики (м. Дніпро), Асоціація «Правозахист» (м. Дніпро), Громадська організація «Український захист» (м. Дніпро), комерційне підприємство «Компанія «Арлен» (м. Дніпро), Нікопольська агенція регіонального розвитку (м. Нікополь), Агенція

економічного та соціального розвитку м. Тернівка Дніпропетровської області (м. Тернівка) [19, с. 37–43].

До основних міжнародних інституцій, що здійснюють певну сукупність функцій стосовно регулювання та підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, належать:

– Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР) – сприяє країнам-членам у розвитку економіки шляхом надання їм довгострокових позик і кредитів, заохочує іноземне інвестування через надання гарантій або участь у позиках та інших інвестиціях приватних кредиторів (Україна є членом з 1992 р.);

– Міжнародний валютний фонд (МВФ) – забезпечує регулювання валютно-кредитних відносин країн-членів і надання їм допомоги при дефіциті платіжного балансу шляхом надання коротко- і середньострокових кредитів в іноземній валюті (Україна є членом з 1992 р.);

– Міжнародна фінансова корпорація (МФК) – сприяє економічному зростанню країн, що розвиваються, через заохочення приватного підприємництва у виробничому секторі (Україна є членом з 1993 р.);

– Організація Об’єднаних Націй з промислового розвитку (ЮНІДО) – сприяє промисловому розвитку та прискореній індустріалізації країн, що розвиваються, шляхом мобілізації національних і міжнародних ресурсів (Україна є членом з 1985 р.);

– Європейський банк реконструкції та розвитку (Євробанк, ЄБРР) – сприяє проведенню ринкових реформ, активному інтегруванню економік країн Центральної Європи та Азії у міжнародні господарські зв’язки (Україна є членом з 1992 р.);

– Європейський інвестиційний банк (ЄІБ) – забезпечує фінансування розвитку відсталих європейських регіонів у формі довготермінових кредитів (Україна розпочала співпрацю з ЄІБ у 2004 р.).

На сьогоднішній день з боку українського Уряду були розроблені та запроваджені програми, які передбачають тимчасові послаблення та підтримку для бізнесу під час воєнного стану. Основною метою таких заходів є

максимально можливе скорочення часу на адміністрування діяльності та фінансових зобов'язань бізнесу перед державою та стимулювання його розвитку в сучасних складних умовах. Однак сьогодні на рівні держави потрібно продовжувати здійснювати підтримку суб'єктів підприємництва, зокрема шляхом створення відповідної правової бази, фінансово-кредитної та матеріально-технічної підтримки, науково-методичного, інформаційно консультативного та кадрового забезпечення бізнесу. Також важливим є створення рівних можливостей для доступу суб'єктів малого, середнього та великого підприємництва до запроваджених Урядом програм підтримки й стимулювання бізнесу під час дії воєнного часу; моніторинг ефективності використання бюджетних коштів, передбачених для виконання зазначених програм; відкритість і прозорість проведення процедур надання державної підтримки.

1.3. Механізм державного регулювання розвитку підприємництва в Україні

Важливою передумовою успішного розвитку підприємництва в Україні має стати створення ефективного механізму державного регулювання підприємництва. Необхідність державного регулювання підприємництва в умовах трансформації суспільства зумовлена: важливістю формування ринкової економіки підприємницького типу; значенням становлення вітчизняного підприємництва для розвитку національної економіки та інших сфер суспільного життя країни; постійним порушенням рівноваги між сукупним попитом і сукупною пропозицією; ускладненням відтворювальних процесів; неспроможністю підприємницьких структур протистояти дисфункціям ринку.

Варто зазначити, що державне регулювання підприємництва є складовою економічної політики як центральних органів державного управління, так і регіональних та місцевих владних структур. Основою ефективного державного

регулювання розвитку підприємництва є поєднання економічних, правових та управлінських функцій. Загалом економічні функції державного регулювання підприємництва полягають у забезпеченні державних і суспільних потреб, пріоритетів економічного і соціального розвитку, формуванні державного бюджету, захисті навколишнього середовища та користуванні природними ресурсами, забезпеченні зайнятості населення, забезпеченні безпеки і оборони країни, реалізації свободи підприємництва і конкуренції, забезпеченні захисту від монополізму та недобросовісної конкуренції, дотримання принципів зовнішньоекономічної діяльності, створення сприятливих умов під час здійснення іноземного інвестування [56, с. 37].

Держава, виконуючи будь-яку функцію, впливає на ті чи інші суспільні процеси через посередництво різноманітних механізмів. Такий механізм являє собою єдність методів і принципів здійснення різних функції, а також низки засобів їх забезпечення – правових, організаційних, економічних, технологічних, інформаційних тощо.

Для характеристики державного впливу у сфері підприємництва з поняттям «державне регулювання» часто використовують такі суміжні категорії, як «державне управління» і «державна політика». В науковій літературі є декілька підходів до трактування співвідношення понять «державне регулювання» та «державне управління». Зокрема деякі автори розмежовують ці поняття, інші трансформують державне управління в державне регулювання або включають державне управління до більш широкого поняття державного регулювання. Окрема група науковців визнає державне регулювання частиною державного управління, з чим ми цілком погоджуємось.

Поняття «державне регулювання підприємництва», запропоноване А. Я. Бачинським, – це діяльність держави в особі її органів, спрямована на реалізацію державної політики в сфері підприємницької діяльності із метою забезпечення реалізації публічних інтересів як суспільства і держави, так і створення сприятливих умов для розвитку підприємництва [3, с. 54].

М. Г. Ісаков під державним регулюванням підприємницької діяльності розуміє систему заходів законодавчого, виконавчого і контролюючого характеру, які ґрунтуються на нормах законодавства, здійснюються уповноваженими державними органами та спрямовані на скерування діяльності суб'єктів підприємництва в напрямі, необхідному для досягнення соціально-економічного результату, що підтримуються можливістю застосування правових санкцій у разі порушення встановлених правил [20].

Державне регулювання підприємництва є напрямом державної політики, спрямованим на вдосконалення правового регулювання господарських відносин, а також адміністративних відносин між регуляторними органами або іншими органами державної влади та суб'єктами господарювання, недопущення прийняття економічно недоцільних та неефективних регуляторних актів, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів господарювання та усунення перешкод для розвитку господарської діяльності, що здійснюється в межах, у порядку та способом, що встановлюються Конституцією та законами України.

Значимість державного регулювання зумовлена необхідністю обмеження можливих негативних явищ і наслідків соціальної спрямованості, зокрема: збереження природних ресурсів; стимулювання виробництва товарів та послуг колективного використання; попередження виникнення безробіття та майнової нерівності; дотримання відповідного рівня добробуту громадян через перерозподіл доходів між верствами населення; забезпечення фундаментальних досліджень і виробництва соціально спрямованих товарів і послуг тощо.

Під державним регулюванням підприємництва розуміється діяльність держави в особі її органів, спрямовану на реалізацію державної політики в сфері підприємницької діяльності із метою забезпечення реалізації публічних інтересів як суспільства і держави, так і створення сприятливих умов для розвитку підприємництва.

За визначенням М. Х. Корецького, зміст поняття «механізм державного регулювання економіки» можна визначити як систему засобів, важелів, методів і

стимулів, за допомогою яких держава регулює економічні процеси, забезпечує реалізацію соціально-економічних функцій [24, с. 16]. С. Б. Жарая визначає механізм державного регулювання через систему заходів, що забезпечує впровадження реалізації державної регуляторної політики та регулювання підприємницької діяльності. Перша група механізмів – це створення правової бази, що регламентує державне регулювання підприємницької діяльності. До другої групи механізмів відноситься формування нових інститутів, організаційних структур та інструментів здійснення державного регулювання підприємницької діяльності; а також кадрове забезпечення системи регулювання підприємницької діяльності [14]. До основних елементів механізму державного регулювання підприємництва зараховують нормативне регулювання, дозвільну систему, контроль, засоби стимулювання та підтримки, матеріально-технічну підтримку підприємців: інформаційне, кадрове та науково-методичне забезпечення тощо [20].

Наявний механізм державного регулювання розвитку підприємництва в Україні у загальному вигляді наведено на рис. 1.1 [9].

Державне регулювання забезпечує реалізацію конкурентної політики держави, що визначає основні принципи, напрями і форми економічного й адміністративно-правового впливу, які розробляє уряд у сфері підприємництва.

Воно включає такі складові: формування правової бази функціонування підприємницького сектору та вироблення важелів адміністративного регулювання діяльності підприємницьких структур з урахуванням специфіки їх розвитку в окремих галузях і сферах національної економіки; регулювання інституційних змін в економіці, які є факторами формування підприємницького середовища; створення системи підтримки та стимулювання підприємницької діяльності; залучення суб’єктів підприємництва до виконання науково-технічних та соціально-економічних програм, здійснення поставок продукції (робіт, послуг) для задоволення державних та регіональних потреб [28 28, с. 214].

Адміністративне регулювання підприємництва базується на використанні таких засобів, як державна реєстрація суб'єктів підприємництва, ліцензування, сертифікація та стандартизація, дозволи, квоти, заборони.

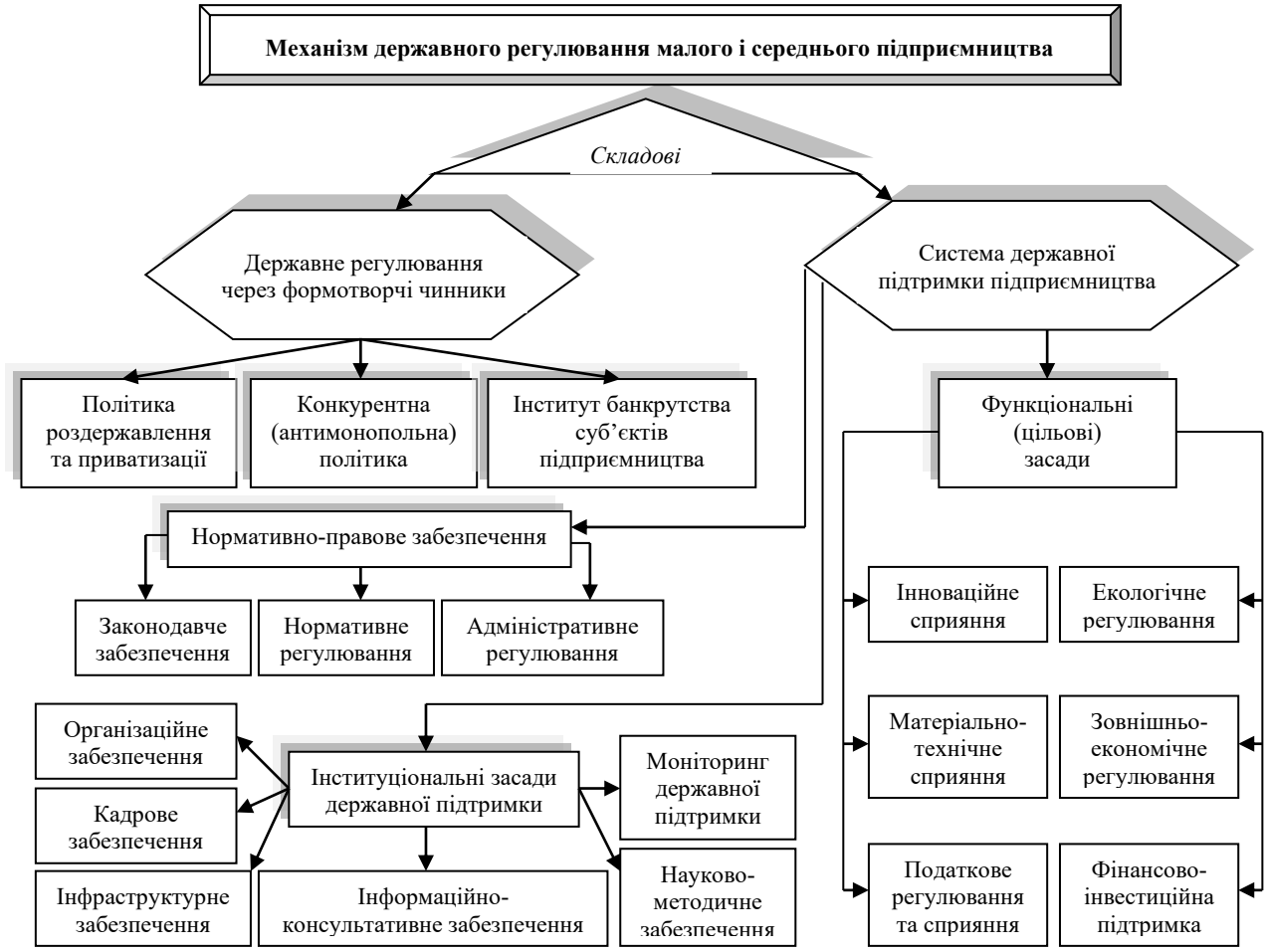

Рис. 1.1. Механізм державного регулювання розвитку підприємництва в Україні

До основних інституційних змін в економіці, які є факторами формування підприємницького середовища і здатні забезпечити оптимальне співвідношення між державним регулюванням і ринковим саморегулюванням належать: реалізація політики роздержавлення і приватизації; конкурентна (антимонопольна) політика; впровадження інституту банкрутства, санація підприємств.

Успішний розвиток підприємництва можливий лише в умовах забезпечення здорової конкуренції, створення сприятливого клімату та раціональної підтримки з боку держави, ефективної дії ринкових механізмів.

В основу державного регулювання розвитку підприємництва в Україні покладено такі принципи:

– ефективність підтримки підприємництва;

– доступність отримання державної підтримки суб'єктами підприємництва;

– забезпечення участі представників суб'єктів підприємництва, громадських організацій, що представляють інтереси суб'єктів МСП, у формуванні та реалізації державної політики в зазначеній сфері;

– створення рівних можливостей для доступу суб'єктів підприємництва, що відповідають вимогам, передбаченим загальнодержавними, регіональними та місцевими програмами розвитку підприємництва, до участі у виконанні таких програм та для отримання державної підтримки;

– ефективність використання бюджетних коштів, передбачених для виконання зазначених програм;

– відкритість і прозорість проведення процедур надання державної підтримки;

– доступність об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва для всіх суб'єктів підприємництва [45].

Важливою складовою механізму державного регулювання підприємництва в Україні має стати система його державної підтримки, створення якої нині проголошується як запорука поліпшення стану в усіх сферах соціально-економічного життя суспільства: розвитку вітчизняного виробництва, виходу з кризи, підвищення зарплат та пенсій, життєвого рівня населення, збереження системи освіти, охорони здоров'я, культури.

Метою державної підтримки суб'єктів підприємництва в Україні є:

– створення сприятливих умов для розвитку підприємництва;

– забезпечення розвитку суб'єктів підприємництва з метою формування конкурентного середовища та підвищення рівня їх конкурентоспроможності;

– стимулювання інвестиційної та інноваційної активності суб'єктів підприємництва;

– сприяння провадженню суб’єктами підприємництва діяльності щодо просування вироблених ними товарів (робіт, послуг), результатів інтелектуальної діяльності на внутрішній і зовнішній ринки;

– забезпечення зайнятості населення шляхом підтримки підприємницької ініціативи громадян [45].

Методи державного регулювання підприємництва, як і методи державного впливу на економіку загалом, поділяються на прямі (адміністративні) і непрямі (економічні).

Прямі методи державного регулювання пов’язані з використанням адміністративних засобів впливу на економічні відносини та поведінку відповідних суб’єктів. До методів прямого державного впливу належать: визначення стратегічних цілей розвитку економіки, планування, державне замовлення, державна реєстрація, ліцензування, нормативні вимоги до якості та сертифікації технології і продукції, правові та адміністративні обмеження і заборони або обмеження щодо виготовлення окремих видів продукції та ін.

Непрямі методи державного регулювання націлені на стимулювання процесу розвитку підприємництва, створення сприятливого зовнішнього середовища для діяльності, стимулювання належної поведінки суб’єктів. До них належать: проведення грошово-кредитної політики, лібералізація податкового та амортизаційного законодавства, ціноутворення, забезпечення державними замовленнями суб’єктів підприємництва та ін. Співвідношення прямих і непрямих методів залежить від економічної ситуації в країні, обраної концепції економічного розвитку [56, с. 42].

Водночас держава для реалізації економічної політики, виконання цільових економічних та інших програм й програм економічного і соціального розвитку застосовує різноманітні засоби регулювання підприємницької діяльності. Основними засобами регулюючого впливу держави на діяльність суб’єктів підприємництва в Україні, відповідно до статті 12 Господарського кодексу України, є:

– державне замовлення;

– ліцензування, патентування і квотування;

– технічне регулювання;

– застосування нормативів та лімітів;

– надання інвестиційних, податкових та інших пільг;

– надання дотацій, компенсацій, цільових інновацій та субсидій [6].

Важливими напрямами державної підтримки підприємництва є сприяння розвитку ринкової інфраструктури підтримки підприємництва, а саме: фінансово-кредитної; організаційно-технічної; інформаційно-аналітичної, а також сприяння в кадровому та науково-методичному забезпеченні підприємництва.

На сучасному етапі одним із напрямів створення сприятливого підприємницького середовища в Україні є проведення регуляторної реформи, пов'язаної з необхідністю послаблення надмірного державного регулювання підприємництва. Регуляторна реформа є інструментом впровадження державної регуляторної політики, яку на національному рівні здійснює Державна регуляторна служба України. Державна регуляторна політика – це постійний і послідовний курс органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування на впровадження оптимального державного управління в економічній та соціальній сферах, на зменшення їх втручання у діяльність суб'єктів підприємництва, усунення правових, адміністративних, економічних та організаційних перешкод у розвитку господарської діяльності. Отже, розвиток підприємництва в Україні перейшов на стадію, коли вдосконалення регуляторної політики визначає подальші його перспективи.

Підсумовуючи, слід зазначити, що створення сприятливих умов для розвитку підприємництва в Україні є одним з пріоритетних завдань державної політики. Проте зусилля держави, що докладаються зараз в Україні, не надають належного ефекту, а часто, навпаки, завдають складнощів у роботі господарюючих суб'єктів через перманентні зміни нормативно-правової бази, а також з причин безсистемності і відсутності ґрунтовних економічних розрахунків у ході прийняття рішень. Це стосується передусім оподаткування, формування інфраструктури підтримки підприємництва, державного стратегічного планування розвитку підприємництва.

РОЗДІЛ 2
ВІТЧИЗНЯНИЙ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА

2.1. Стан та проблеми розвитку підприємництва в Україні

Підприємництво поступово стає природною складовою української економіки, що свідчить про її просування до ринкових форм і методів господарювання. Для багатьох громадян України підприємництво стало основним видом роботи або формою вторинної зайнятості. Особливо цікавиться підприємницькою діяльністю молоде покоління України.

Тенденції розвитку підприємництва в Україні свідчать про зростання зацікавленості з боку фізичних осіб до підприємницької діяльності. Обов'язковою умовою для досягнення ефективності її здійснення є отримання знань та уявлень про форми, принципи і сфери підприємницької діяльності.

Для успішного розвитку в умовах мінливого зовнішнього середовища і жорстокої конкуренції підприємцям необхідно володіти конкурентними перевагами. Кожне підприємство незалежно від сфери діяльності, масштабів виробництва повинно самостійно вивчати ринки збуту своєї продукції, обирати постачальників, формувати внутрішній механізм господарювання.

У 2021 р. в Україні кількість суб'єктів підприємницької діяльності становила 370834 одиниць. З них великих налічувалось 610 одиниці, середніх – 17502 одиниці і малих – 352722 одиниці. В таблиці 2.1 [8] наведена динаміка кількості суб'єктів підприємницької діяльності в Україні протягом 2017–2021 рр.

З даної таблиці можна помітити, що кількість суб'єктів великого підприємництва збільшилась на 271 одиницю, або на 79,94% в порівнянні 2017 р. та 2021 років. Кількість суб'єктів середнього підприємництва з 2017 до 2019 року теж мала позитивну динаміку, вона збільшилась на 2875 одиниць.

Таблиця 2.1

Кількість суб'єктів підприємництва у 2017 -2021 рр.

Показники	Кількість суб'єктів підприємництва				
	2017	2018	2019	2020	2021
Суб'єкти великого підприємництва, одиниць, у т. ч.:	339	446	518	512	610
Великі підприємства	339	446	518	512	610
Суб'єкти середнього підприємництва, одиниць, у т. ч.:	15254	16476	18129	17946	17811
Середні підприємства	14937	16057	17751	17602	17502
Фізичні особи-підприємці	317	419	378	344	309
Суб'єкти малого підприємництва, одиниць, у т. ч.:	1789406	1822671	1922978	1955119	1937827
Малі підприємства	322920	339374	362328	355708	352722
Фізичні особи-підприємці	1466486	1483297	1560650	1599411	1585105
Суб'єкти мікро підприємництва, одиниць, у т. ч.:	1737082	1764737	1864013	1898902	1880858
Мікропідприємства	278102	292772	313380	307871	304650
Фізичні особи-підприємці	1458980	1471965	1550633	1591031	1576208
Усього	1805059	1839593	1941625	1973577	1956248

Але вже в 2021 році їх кількість скоротилась на 318 одиниць та становила 17811 одиниці. Скорочення відбулось як серед середніх за величиною підприємств так і середніх фізичних осіб-підприємців. Кількість середніх за величиною підприємств зменшилась на 249 одиниць, або на 4%, а кількість середніх фізичних осіб – підприємців на 69 одиниць або на 18,25%. Кількість суб'єктів малого підприємництва мала тенденцію до зростання з 2017 до 2020 р., з 1789406 одиниць до 1955119 одиниць, тобто на 165713 одиниць, або на 9,3%. Але вже в 2021 році відбулося скорочення кількість суб'єктів малого підприємництва на 17292 одиниці, або 1%. Кількість суб'єктів мікро підприємництва теж зростала з 2017 до 2020 року, а в 2021 році в порівнянні з 2020 роком зменшилась. Відповідно в 2017 році кількість суб'єктів мікро

підприємництва складала 1737082 одиниці, а вже в 2020 році – 1898902 одиниці, тобто зросла на 161820 одиниць, або на 9,3%. В 2021 році кількість суб'єктів мікро підприємництва в порівняні з 2020 роком скоротилась на 18044 одиниць, або 0,95%.

Водночас зниження темпів реєстрації нового бізнесу матиме суттєвий негативний вплив на національну економіку. Так, у 2021 р. було створено 58042 нових юридичних осіб і 296389 ФОПів. У 2022 р. в Україні було зареєстровано 33837 нових юридичних осіб і 201295 ФОПів, при цьому 140000 фізичних осіб-підприємців (або 69 % від загального обсягу) – через Єдиний портал державних послуг «Дія», з них 114000 – під час повномасштабної війни. За видами економічної діяльності найбільше суб'єктів малого і середнього підприємництва було зареєстровано у сферах оптової та роздрібної торгівлі; переробної промисловості; інформації й телекомунікацій; транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності; надання інших видів послуг. Лідерами за кількістю реєстрацій нових юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців є м. Київ, Київська, Львівська, Дніпропетровська, Одеська області [64]. Отже, загалом темпи реєстрації нових суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні у 2022 р. порівняно із 2021 р. скоротились щонайменше на 30 %, що згодом може відчутно вплинути на податкові надходження, а також ресурсну базу та відсотковий дохід банківського сектору.

Разом з тим, із середини березня 2022 р. і дотепер триває переміщення (релокація) малих та середніх підприємств із територій, що наближені або перебувають у зоні бойових дій, до безпечніших регіонів Західної України. Так**,** **з**а рік війни за урядовою програмою релокації в більш безпечні регіони України було переміщено 800 підприємств, 623 з яких вже відновили роботу на новому місці. Для ще 239 здійснюється пошук підходящої локації або способу транспортування. Понад 650 підприємств, які планували релокувати свої виробничі потужності, відмовились від переміщення у зв'язку з деокупацією територій, на яких вони розташовані. Окрім того, нині деякі підприємства

повертаються на попередні місця роботи у зв'язку з покращенням там безпекової ситуації, зокрема, в Харківську, Чернігівську та Сумську область (44 підприємства вже повернулись). Найбільше підприємств релоковано до Львівської (24 %), Закарпатської (14,5 %), Чернівецької (9,8 %), Івано-Франківської (8,3 %), Хмельницької (7,3 %), Тернопільської (6,3 %) областей. Серед них найбільшу частину складають підприємства, що працюють в сфері оптової та роздрібної торгівлі, будівництва, креативної індустрії, а також компанії, які здійснюють діяльність в IT сфері [16].

Загалом відносно стримані рішення суб'єктів малого і середнього підприємництва щодо релокації (за рік лише 800 підприємств) пояснюються складнощами з перевезенням обладнання, коштами на релокацію, логістикою тощо. До того ж західні регіони України, куди перевозять підприємства, не є достатньо індустріально розвинутими порівняно зі східними областями. Промислова інфраструктура на заході країни не влаштовує багатьох підприємців [32, с. 77].

Сьогодні зовнішня міграція малого і середнього підприємництва (бізнес-міграція) стає новим трендом розвитку міграційних процесів України. Назагал вона має дві форми:

– класичну, коли суб'єкт господарювання знімається з реєстрації в Україні та реєструється як економічний агент – резидент іншої держави або реєструє нове підприємство за кордоном і переводить туди частину свого капіталу;

– приховану, коли особа – мігрант започатковує власний бізнес в іншій країні або одразу, або з часом, пропрацювавши як найманий працівник.

Згідно звіту Польського економічного інституту, за весь 2022 р. громадяни України відкрили в Польщі майже 16 тисяч суб'єктів господарської діяльності (JG – аналог ФОП). Це складає майже 6 % всіх новостворених ФОПів у Польщі за минулий рік.

Протягом першого півріччя 2023 р. українці в Польщі встигли відкрити 13,9 тисяч суб'єктів господарської діяльності (JG – аналог ФОП). Це – 10 %

всіх новостворених аналогічних форм ведення підприємницької діяльності протягом цього ж періоду. Загалом від початку війни в Україні й до кінця червня 2023 р. в базі CEIDG (Центральний реєстр відомостей про індивідуальну господарську діяльність) зареєстровано 29,4 тисяч нових ФОПів, які створили українці [53].

Більше половини (61 %) іноземних приватних підприємців зареєстрованих з січня 2022 р. по червень 2023 р. – це громадяни України. У 2022 р. ФОПи, засновані громадянами України, становили 57 % всіх ФОПів, відкритих іноземцями в Польщі, а в першій половині 2023 р. – майже 67 %. При цьому, 23 % новостворених українських ФОПів у Польщі працюють в сфері будівництва (це майже кожен п’ятий). Значна група українських підприємців (18 %) задіяні в секторі транспорту та інформатики, а 14 % працюють в інших сферах обслуговування (найбільше таких, що надають послуги перукарства та косметології) [53].

Відтак, на тлі того, що Польща на нині лідер за чисельністю трудових мігрантів з України, має чи не найвищі темпи економічного зростання з-поміж країн Європейського Союзу (за експертними оцінками, до 2030 р. країна має увійти до 20 найбільших економік світу) [12], чітке і прозоре законодавство та судову систему, помірний рівень податкового навантаження, суттєво активізувалася міграція малого і середнього підприємництва з України до Польщі. Але такий тренд стає актуальним не тільки для цієї країни. Відомі аналогічні практики й за іншими зарубіжними країнами: Чехія, Німеччина, Угорщина, Румунія, Велика Британія, Іспанія, Італія, Португалія та ін.

Для України ці тенденції критично загрозливі, адже особи, здібні до підприємництва, – особливий клас суспільства. Це креативні люди, що схильні до ризику, вміють долати труднощі на шляху від започаткування до розвитку власної справи, створюють нові робочі місця та генерують інноваційні ідеї, рішення. Фактично, разом з міграцією бізнесу відбувається й переміщення капіталу та інших активів, серед яких особливе значення відводиться нематеріальним, а особливо – об’єктам інтелектуальної власності, які,

фактично, є узаконеними результатами інноваційної діяльності і набуття їх власниками статусу нерезидента збіднює інноваційно-технологічну компоненту конкурентоспроможності національної економіки.

Серед причин міграції малого і середнього підприємництва за кордон провідне місце обіймає нерівномірність (зрозуміло, що не на користь нашої держави) підприємницького середовища України та інших держав, зокрема – реципієнтів міграції з України. Йдеться про ключові параметри ведення підприємницької діяльності – оформлення необхідних процедур для початку діяльності, підведення інженерних комунікацій, отримання дозволів на будівництво, ліцензій та патентів на право здійснення певних видів економічної діяльності, легкість реєстрації майна та власності, доступність кредитування, рівень оподаткування, захищеність прав і свобод, можливості проводити зовнішньоекономічні операції, відсутність корупції та бюрократії, легкість закриття бізнесу та ін.

Причому, наявність диспропорцій між країнами в цих параметрах ще не детермінанта, адже витрати переведення бізнесу за кордон значно вищі за втрати через дещо гірші умови ведення підприємницької діяльності на батьківщині. Головним чинником тут є невирішеність низки проблем покращення підприємницького середовища, які створюють системні перешкоди підприємницької діяльності, слугують факторами надмірно високого рівня економічної небезпеки підприємництва.

Важливу роль у розвитку малого і середнього підприємництва в Україні мають відігравати індустріальні парки. Так, станом на 01.01.2023 р. в Україні до Реєстру індустріальних (промислових) парків (далі – Реєстр) включено 60 індустріальних парків, лише у 39 індустріальних парках визначено керуючі компанії, у 12 – є учасники та інші суб’єкти індустріальних парків. Найвищий рівень забезпечення інженерно-транспортною інфраструктурою наявний у 8 індустріальних парках (Соломоново, Мироцьке, Вінницький, Вінницький кластер холодильного машинобудування, Ланнівський, Спарроу Парк Львів, Л-Таун, Біла Церква). Всі інші індустріальні парки, особливо на Заході України,

мають низьку готовність і перебувають лише на етапах початку робіт зі створення інфраструктури й облаштування території.

У 2022 р., упродовж якого до Реєстру включено дев'ять індустріальних парків, нарощувалася динаміка щодо їх створення переважно у західних регіонах України, зокрема:

– «Марамуреш» (Закарпатська обл.), створений у 2021 р.;
– «Л-ТАУН ПАРК» (Київська обл.);
– «Енергія Буковини» (Чернівецька обл.);
– «Хотин Invest» (Чернівецька обл.), створений у 2021 р.;
– «Малин-Захід» (Житомирська обл.), створений у 2021 р.;
– «Володимир» (Волинська обл.), створений у 2020 р.;
– «Еко-смарт індустріальний парк «ГАЛІТ» (Львівська обл.);
– «Західноукраїнський промисловий ХАБ» (Тернопільська обл.);
– «Ужгород» (Закарпатська обл.) [18].

Центр розвитку інновацій, Офіс з розвитку підприємництва та експорту, національний проєкт Дія.Бізнес спільно з стратегічним агентством Advanter Group провели дослідження щодо стану малого і середнього підприємництва в Україні під час повномасштабної воєнної агресії Росії проти України. Період опитування: 25.01 – 02.02.2023 р. У ньому взяли учать 535 власників та керівників підприємств *(Advanter Group, Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в січні 2023 року)*. Дослідження виявило, що наразі суб'єкти даного сектору вкрай потребують фінансових ресурсів для реалізації проєктів з відновлення та розвитку підприємництва [49]. За попередніми оцінками, загальні потреби малих і середніх підприємств у фінансуванні складають 73,9 млрд. дол. США і 41 % підприємств вважають пріоритетом пошук фінансування. Для релокованих підприємств основні потреби полягають у пошуку виробничих і складських приміщень, пошуку житла для співробітників та фінансової підтримки для покриття оборотних коштів й закупівлі обладнання [2].

За результатами опитування, основними перешкодами для відновлення та розвитку малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні є: відсутність достатньої кількості платоспроможних клієнтів (відзначили 50,5 % респондентів), непрогнозованість розвитку ситуації в Україні та на внутрішньому ринку (48,4 %), відсутність достатнього капіталу (40,4 %), непередбачувані дії держави, що можуть погіршити стан бізнесу (26,0 %), недоступність кредитних коштів, у тому числі – програми «Доступні кредити 5-7-9 %» (25,8 %), недоступність грантових програм, які оголошені Урядом (20,7 %), перешкоди з боку регуляторних та (чи) фіскальних органів (19,4 %) [49].

Слід зазначити, що з жовтня 2022 р. перебої з електро-, водо- та теплопостачанням внаслідок ракетних обстрілів енергооб'єктів України стали вагомою перешкодою для малого і середнього підприємництва в більшості областей. Через це значна частина підприємців (86 % малих і середніх підприємств) були змушені тимчасово призупиняти виробничі процеси в жовтні – листопаді 2022 р. У середньому через відімкнення електроенергії в Україні за листопад 2022 р. мікропідприємства втратили 31 % загального обсягу робочого часу, малі і середні підприємства – 21 % і 17 % відповідно. Галузі, які забезпечують базові потреби населення, втратили, у середньому, найменше робочого часу в промисловості через відімкнення електропостачання – 15 % поліграфічна, 18 % харчова та 19 % легка промисловість.

Водночас станом на другу половину грудня 2022 р. майже три чверті малих і середніх підприємств (74 %**)** встановили незалежні джерела електропостачання. Однак робота на генераторі робить бізнес збитковим або ж звичайні технічні засоби не можуть забезпечити достатньої потужності для виробництва (вистачає лише на офіс, а не на цехи) [59].

Як показали результати опитування, влив відключення електроенергії на суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні посилився: 65,6 % опитаних підприємств у січні 2023 р. заявили про зниження оборотів оборотних коштів на 20 % і більше через цю причину (порівняно з 48 % у листопаді 2022 р.),

зокрема, 16,7 % підприємств втратили близько половини обороту, ще 12,8 % підприємств – втратили до 80 % обороту, а 7,8 % практично зупинились [49].

В цілому, у січні 2023 р. Індекс активності бізнесу UBI (Ukrainian Business Index) становив 30,76 (зі 100 можливих). Індекс майже не зріс, порівняно з листопадом 2022 р. (30,04), і є нижчим за показник вересня 2022 р. (33,9). Зазначимо, що UBI показує активність підприємницької діяльності, її спроможність нарощувати товарооборот, створювати робочі місця; якщо показник нижче 50, це свідчить про негативні очікування підприємців від подальшого розвитку подій [49]. Відтак продовження бойових дій в Україні, подальше руйнування енергетичної інфраструктури, проблеми із логістикою, зростання виробничих витрат, а також зниження доходів населення вплинули на погіршення оцінок економічних результатів діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва у найближчій перспективі. Окрім того, малі і середні підприємства всіх секторів очікують продовження скорочення загальної чисельності працівників, а також подорожчання власної продукції чи послуг на тлі високої вартості сировини та товарів постачальників.

Основними проблемами, які заважають розвитку підприємництва в Україні, є:

– повномасштабна війна, яка несе негативний вплив на українську економіку у всіх без винятку сегментах;

– скорочення інвестицій, відсутність стимулів для інвестицій, постійні обстріли небезпечний стан в країні, ще більше відштовхнув інвесторів;

– проблеми з доступом до кредитів, недолік заставного майна, найвищі розміри процентних ставок комерційних банків; недоступність кредитних ресурсів, як для започаткування, так і для ведення бізнесу чи його відновлення;

– високий рівень оподаткування (нарахування на фонд заробітної плати; неможливість показати реальний фінансовий стан (збитки підприємства); неможливість повернення ПДВ; велика кількість різноманітних прямих і непрямих податків та зборів);

– обтяжлива система звітності (велика кількість (одна з найбільших в Європі) різноманітних звітів та організацій, до яких вони подаються; постійні зміни законодавчої бази, відстеження яких потребує неабияких зусиль);

– невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу (протиріччя законодавчих актів між собою; незахищеність перед рейдерськими захопленнями, пов'язаними з корумпованістю судової системи та неефективністю виконавчої служби);

– відсутність чітко сформованої державної політики у сфері підтримки підприємництва;

– збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо);

– надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єкта господарювання;

– високий рівень корупції, нестабільність умов та рейдерство. Залежно від того, яка економічна культура панує в країні, збільшуються або зменшуються ризик і витрати ведення бізнесу;

– нестача кваліфікованого персоналу, відсутність практичних навичок підприємливості працівників у веденні бізнесу, недосконаліть системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності.

Отже, в Україні на сьогоднішній день є багато проблем, що перешкоджають розвитку вітчизняного підприємництва, вирішення яких забезпечить підвищення ефективності підприємницької діяльності, забезпечить розширення підприємницького сектора, зменшення тіньового сектору. Основну роль у цих перетворення повинна відіграти держава.

Особливе значення держава повинна приділяти розвитку малого та середнього бізнесу шляхом удосконалення чинного законодавства, збереження спрощеної системи оподаткування для суб'єктів малого підприємництва.

Суттєву роль у фінансовій підтримці підприємництва мають відігравати фонди підтримки підприємництва.

2.2. Особливості державного регулювання розвитку підприємництва в Україні

Одним з пріоритетних завдань державного регулювання є створення сприятливих умов для розвитку підприємництва.

Далі розглянемо існуючі інструменти державної підтримки, які сприяють зміцненню стійкості підприємництва в період воєнного стану в Україні.

Фінансова підтримка підприємництва. В Україні було прийнято низку урядових програм фінансування для підприємництва.

Так, лідером державних програм фінансування є державна програма «Доступні кредити 5-7-9 %», яка надає можливість суб'єктам підприємництва отримати кредити в національній валюті за зниженими відсотковими ставками від 9 % до 0 % річних. Програма реалізується через уповноважені банки (станом на жовтень 2023 р. – 45 банків) та Фонд розвитку підприємництва (ФРП).

З початку 2023 р. банки видали суб'єктам МСП в Україні 21 тисячу кредитів на 75 млрд. грн. Від початку дії програми (лютий 2020 р.) і станом на 17 жовтня 2023 р. було видано 74 тисячі кредитів на загальну суму 241,9 млрд. грн.

Найбільше підприємці взяли антикризових кредитів – 60,2 млрд. грн. та на антивоєнні цілі – 54 млрд. грн. На рефінансування попередньо отриманих кредитів було видано 28,1 млрд. грн., на поповнення оборотного капіталу – 36,7 млрд. грн., на інвестиційні цілі – 18,9 млрд. грн. Окрім того, аграрії отримали 35 млрд. грн. кредитних коштів на підтримку своєї діяльності, торговельні компанії взяли 4,5 млрд. грн. кредитів для поповнення обігових коштів [27].

Найчастіше кредитуються за програмою «Доступні кредити 5-7-9 %» підприємства, що працюють у сферах:

– сільського господарства (50 %);

– торгівлі та виробництва (26 %);

– промислової переробки (14 %).

Серед регіонів лідерами за сумами укладених кредитних договорів є Львівська, Одеська, Дніпропетровська, Харківська, Київська, Вінницька області та м. Київ [27].

Пільгові кредити переважно доступні лише аграріям для забезпечення посівної кампанії. Через різке підвищення облікової ставки Національного банку України з 10 % до 25 % участь у ній стала збитковою для банків. До того ж ФРП почав із великою затримкою виплачувати фінустановам компенсацію відсоткової ставки, на чому базується «5-7-9» [32, с. 80].

З 01.07.2022 р. в Україні реалізується урядова грантова програма підтримки підприємництва «єРобота». У межах цієї програми підприємці мають можливість отримати від держави безповоротні гранти, зокрема: для започаткування або розвитку мікро- і малого підприємництва (мікрогранти до 250 тис. грн.); на придбання обладнання для створення або збільшення виробничих потужностей переробних підприємств (до 8 млн. грн.); для створення або розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства (до 400 тис. грн. за гектар); на розвиток тепличного господарства (до 7 млн. грн. за 2 гектари); для створення IT-стартапів (до 3,5 млн. грн.); для отримання професії у сфері IT (до 30 тис. грн.) [13]. У 2022 р. фінансовою підтримкою від держави за програмою «єРобота» скористались понад 2,5 тис. малих і середніх підприємців, які отримали загалом 1,56 млрд. грн. грантових коштів [54].

За сприяння Міністерства цифрової трансформації України та Міністерства економіки України запроваджено грантову програму [61] в межах програми міжнародної співпраці «EU4Business: відновлення, конкурентоспроможність та інтернаціоналізація МСП», яка втілюється німецькою федеральною компанією *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH* за фінансування Європейського Союзу та уряду Німеччини. Сума кожного гранту – до 10000 євро або 400000 грн.

Подати заявку на отримання гранту можуть суб'єкти МСП, зареєстровані в Україні не пізніше 31 грудня 2019 р., які постраждали через бойові дії або тимчасово релокувалися на інші території, але продовжують вести господарську діяльність, готові розвивати бізнес у сфері постачання товарів першої необхідності чи ведуть діяльність у сфері охорони здоров'я, архітектури та інженерії, і на момент подання заявки можуть підтвердити збитки, яких вони зазнали. Термін використання гранту – шість місяців після отримання.

Цільове призначення гранту: збереження та створення нових робочих місць (не більше трьох працівників); виплата заробітної плати; закупівля обладнання, сировини чи матеріалів; орендна плата за приміщення; лізинг обладнання (окрім особистих видів транспортних засобів); витрати, пов'язані з переміщенням бізнесу; консультаційні послуги (включно з маркетингом і розвитком бренду); послуги сертифікації [61].

З квітня 2022 р. в Україні діє урядова програма щодо виплати компенсації роботодавцям за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб (ВПО). Мета програми – пришвидшити адаптацію людей, які змушені були переїхати з небезпечних регіонів, і підвищити рівень зайнятості серед населення.

Кабінет Міністрів доповнив джерела фінансування програми – відтепер така компенсація буде здійснюватися за рахунок коштів Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття й інших джерел, не заборонених законодавством. Сума компенсації роботодавцю становитиме 6700 грн. (розмір мінімальної заробітної плати). Ці кошти держава виплачує за кожну працевлаштовану внутрішньо переміщену особу впродовж 2 місяців.

Передбачається, що витрати Фонду у 2023 р. складуть 308,2 млн. грн. при прогнозованому працевлаштуванні 23 тисяч ВПО. Для порівняння, у 2022 р. було профінансовано виплати на загальну суму майже 200 млн. грн. за працевлаштування понад 16 тисяч внутрішніх переселенців [50].

Підсумовуючи, треба констатувати, що, попри різноманітні напрями державної підтримки підприємництва в Україні, недостатньо розвинені державні програми фінансової підтримки ІТ-стартапів.

Освітня підтримка підприємництва. За підтримки Агентства США з міжнародного розвитку USAID у рамках проєкту «Зміцнення громадської довіри (UCBI)» стартувала освітньо-грантова програма «Міцність» [63] на суму 60 тис. дол. США, мета якої надати допомогу малим і середнім підприємцям, постраждалим від повномасштабної війни у Харківській, Дніпропетровській та Одеській областях. У межах програми в центрах підтримки підприємців «Дія.Бізнес» в Одесі, Харкові та Кривому Розі передбачено проведення комплексу офлайн-заходів, що дасть змогу 60 малим і середнім підприємствам здобути необхідні знання та фінансову підтримку для забезпечення робочих місць, підвищення конкурентоспроможності та економічного розвитку регіонів. За результатами програми кожен з 20 найпрогресивніших учасників проєкту зможе отримати фінансову допомогу в розмірі 3 тис. дол. США для закупівлі нового обладнання, ремонту приміщення, поповнення запасів сировини та інших витрат, необхідних для розвитку бізнесу [63].

Підтримка підприємництва в сфері дерегуляції. Міжвідомча робоча група з дерегуляції [7] на засіданні 10 серпня 2023 р. ухвалила рішення скасувати чи оптимізувати майже 75 % інструментів державного регулювання в сфері будівництва, якими опікується Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України.

Рекомендується скасувати надання дозволів, які видають виконавчі органи сільських, селищних, міських рад на переобладнання і перепланування житлових будинків та приміщень у них, якщо не йдеться про втручання в несучі конструкції та інженерні системи.

Також рекомендовано скасувати низку інструментів, що стосуються самочинно збудованих об’єктів, право власності на які визнав суд. Натомість, щоб гарантувати законність та безпечність таких будівель, пропонується

запровадити вимоги щодо перевірки таких споруд на дотримання будівельних норм ще на стадії судового розгляду.

Запропоновано також оптимізувати та осучаснити:

– проєктну документацію на будівництво;

– декларацію про готовність об’єкта до експлуатації;

– сертифікат про введення в експлуатацію закінченого будівельного об’єкта;

– рішення про присвоєння адреси об’єкту будівництва, об’єкту нерухомого майна;

– витяг з містобудівної документації;

– кадастрову довідку з містобудівного кадастру та ін.

Спрощення регуляторного поля в галузі будівництва та житлово-комунального господарства є потрібним і важливим у контексті повоєнної відбудови України [7].

Отже, зусилля уряду України постійно зосереджені на підтримці розвитку підприємницької діяльності під час війни і спрямовані на розширення можливостей фінансування підприємництва у вигляді кредитних та грантових програм. Збільшення обсягів реалізації державних програм сприятиме започаткуванню власної справи, відновленню підприємств, збереженню та створенню нових робочих місць, сплаті податків. Крім того, уряд України постійно запроваджує заходи дерегуляції, спрямовані на оптимізацію та осучаснення дозвільної системи та документації, що матиме важливу роль у процесі повоєнної відбудови.

Держава для підтримки підприємництва в Україні на початку повномасштабного вторгнення створила податкову пільгу та запропонувала замість сплати податку на додану вартість (ПДВ) перейти на т. зв. спрощену систему зі сплатою 2 % податків від виторгу. У 2022 р. пільгою скористалося понад 150 тис. суб’єктів МСП.

Слід відмітити, що за даними Державної податкової служби України, у червні 2022 р. в Україні було понад 250 тис. платників ПДВ: 21,3 тис. ФОПів та 229,5 тис. компаній, потім доступ до реєстру було закрито [31], тобто податковою пільгою скористалося понад 60 % суб'єктів МСП.

Рішенням Уряду України у червні 2023 р. схвалено зміни до податкового законодавства, які направлені на відновлення довоєнного стану системи оподаткування.

Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» від 30.06.2023 р. № 3219-IX не має на меті підвищувати податки та не вводить нові ставки податків [40]. Цим Законом вносяться зміни до Податкового кодексу України та низки законів, якими передбачено з 1 липня 2023 р. скасування дії окремих норм законодавчих актів, запроваджених на період до припинення або скасування воєнного стану на території України.

Зокрема:

– скасовується можливість для ФОП та юридичних осіб бути платниками єдиного податку III групи з застосуванням ставки у розмірі 2 % від суми доходу;

– скасовується можливість для ФОП платників єдиного податку I та II групи не сплачувати єдиний податок;

– відновлюється проведення документальних перевірок;

– відновлюється перебіг строків, визначених податковим законодавством;

– відновлюються штрафні санкції за порушення податкового законодавства;

– відновлюються штрафні санкції за порушення правильності нарахування, обчислення та сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

– відновлюються штрафні санкції за порушення порядку використання реєстраторів розрахункових операцій (РРО) та програмних реєстраторів розрахункових операцій (ПРРО).

Ухвалення Закону «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» [40] є однією з вимог Міжнародного валютного фонду (МВФ) в рамках Меморандуму нової Моніторингової програми для України (РМВ). Мова йде про якнайшвидше відновлення довоєнного стану системи оподаткування. Виконання відповідних маяків Меморандуму дозволить відкрити шлях до повноцінної програми співпраці з Фондом (Upper-Credit Tranche) із залученням відповідного фінансування у 2023 р. [55].

Прийняття цього Закону [40] забезпечить виконання Україною зобов'язань в рамках Меморандуму про економічну та фінансову політику від 8 грудня 2022 р. та впровадження заходів, реалізація яких сприятиме збільшенню податкових надходжень у 2023 р.

Таким чином, підсумовуючи, слід зазначити, що відновлення довоєнного стану системи оподаткування і, як наслідок, нерівномірність податкового навантаження на різні групи суб'єктів господарювання є стримуючим чинником активізації розвитку підприємництва в умовах війни в Україні.

2.3. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку підприємництва

Практика державного регулювання підприємництва в різних країнах світу є надзвичайно багатогранною. Підхід до державного регулювання підприємництва як до певної системи дасть змогу окреслити ті аспекти взаємодії державного і підприємницького секторів, які забезпечують її найвищу дієвість. Критерієм, застосування якого дасть змогу визначити елементи державного регулювання підприємництва, на наш погляд, є здатність забезпечити сприятливі умови розвитку підприємницької діяльності у запропонованих обсягах.

Зростаюча роль малого і середнього підприємництва в загальному розвитку міжнародної спільноти є однією з найважливіших сучасних тенденцій, оскільки мала економіка приймає на себе важливі соціальні та економічні

функції і забезпечує умови відтворення ринкових відносин через баланс попиту і пропозиції, граючи помітну роль в житті суспільства.

Світовий досвід і практика господарювання показують, що найважливішою ознакою ринкової економіки є існування і взаємодія багатьох великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення. Найбільш динамічним елементом структури народного господарства, що постійно змінюється, є мале підприємництво [5].

Одним із перспективних напрямів створення конкурентного ринкового середовища є саме розвиток малого підприємництва. Сьогодні цілком очевидно, що успіх ринкових перетворень великою мірою визначатиметься тим, як вдасться реалізувати потенціал малого підприємництва, цього динамічного і мобільного сектора економіки [5].

Мале підприємництво – це самостійна, систематична, ініціативна господарська діяльність малих підприємств та громадян підприємців (фізичних осіб), яка проводиться на власний ризик з метою отримання прибутку. Практично, це будь-яка діяльність (виробнича, комерційна, фінансова, страхова тощо) зазначених суб'єктів господарювання, що спрямована на реалізацію власного економічного інтересу [5].

В економіці, яка ґрунтується на ринковому фундаменті, найвагоміше місце посідають малі та середні підприємства. Саме вони здатні протистояти монополістичним структурам і постають економічним фундаментом стримування зростання цін, збалансування інтересів учасників ринку, створення та насичення усіх сегментів ринку продукцією, послугами. Необхідність підтримки функціонування та стійкого розвитку малих і середніх підприємств очевидна. Конкурентоспроможність економіки та вихід на міжнародні ринки насамперед зумовлені розвитком і підтримкою інноваційної діяльності суб’єктів малого та середнього підприємництва [22].

Світові тенденції виявляють, що США є країною з найвищим рівнем підприємницької активності у світі. Досвід адміністрації малого підприємництва у сфері податкового стимулювання полягає в поетапному

зменшенні податкових ставок та пониженні прогресивних податкових стягнень за достатньо вузької податкової бази та широкої сфери застосування податкових пільг, що спонукає забезпечити прилив інвестицій у промисловість, сферу послуг, торгівлю. Зменшення ставки податку залежно від розмірів підприємництва є одним з повсякденно використовуваних методів податкових стягнень у малому підприємництві [17].

У США понад 50% працездатного населення зайняті на малих перед підприємствах, а малий бізнес приносить країні приблизно половину валового внутрішнього продукту [1]. Таким чином, малий бізнес приносить більшу вигоду державі. У 1953 р було створено Адміністрацію Малого Бізнесу США (SBA). Вона фінансується з федерального бюджету, включає в себе безліч регіональних підрозділів, які надають свої послуги підприємцям в різних сферах і на будь-якому етапі розвитку, аж до виходу на міжнародні відносини.

Дослідження європейського досвіду свідчать [17], що Польща має беззаперечний результат – розвиток приватного сектору, а саме малого та середнього бізнесу, що став вагомою рушійною силою на шляху до формування нового соціального та економічного простору. Досить часто польські реформи наводять як еталон економічних перетворень, що і дало змогу країні вступити в Європейський Союз. Польський уряд запровадив пільгові податкові тарифи для щойно створених підприємств та підприємств, що надають нові робочі місця; процедури банкрутства; зміцнення системи гарантування кредитів для МСП та системи фондів кредитування малих підприємств. Програма «Капітал для підприємців» була спрямована головним чином на полегшення та поліпшення умов залучення зовнішнього фінансування для бізнесових потреб сектором МСП.

Аналізуючи дослідження, виявлено, що малі підприємства сьогодні стали невід’ємною частиною економік більшості промислово розвинених держав. У країнах ЄС на їхню частку в середньому доводиться 63–67 % ВВП, у США – 40 %, в Японії – 61 %. На малих підприємствах зайнята значна кількість працездатного населення: 72 % у середньому у країнах ЄС, 78 % – в Японії,

75,3 % – в Південній Кореї, 73 % – в Італії, 54 % – у Франції та США. Така роль малих підприємств в економіці розвинутих країн забезпечується систематичною комплексною підтримкою з боку держав, яку підкріплено регулярним та значним за своїми обсягами бюджетним фінансуванням [37].

Велику підтримку малим і середнім підприємствам уряд Німеччини надає за допомогою кредитів і субсидій. З бюджету федерації та земель їм надаються пільгові інвестиційні кредити, особливо при освоєнні високотехнологічних виробництв, кредити для створення власних підприємств. Державна підтримка малого бізнесу направлена, перш за все, на забезпечення його фінансової самостійності. У федеральній програмі субсидування малих і середніх підприємств існує спеціальна стаття допомоги для підвищення долі власних коштів, яка склала біля 30 % всіх субсидій. Особам, що створюють нові підприємства, надаються кредити строком до 20 років [37].

Саме мале підприємництво є сферою діяльності, яка найбільш оперативно реагує на зміни кон'юнктури ринку, а також, що не мало важливо саме воно надає необхідної гнучкості економіці. Характерною рисою малих підприємств є здатність своєчасно реагувати на зміни споживчого попиту і за рахунок цього вони мають можливість створювати необхідну рівновагу на споживчому ринку. Саме завдяки малим фірмам формується конкурентне середовище, яке позитивно впливає на кон'юнктуру ринку, забезпечує економічне зростання, а також на стан зайнятості населення. Державна підтримка малого підприємництва у всіх економічно розвинених державах – це створення державою організаційно-правових і фінансово-економічних умов для розвитку підприємницьких структур [37].

Дослідження та вивчення міжнародного досвіду країн світу в сфері малого та середнього підприємництва набуває важливого значення для України. Оскільки, в нашій країні агропромисловий сектор представляє собою найважливішу галузь національної економіки і відіграє важливу роль у регіональній економіці України, то розвиток малого і середнього

підприємництва в агропромисловому комплексі формує потенційну стійкість економіки регіону, особливо в період економічних криз.

Результати досліджень показують, що стабілізація та розвиток української економіки залежить від підвищення соціальної активності населення, залучення його до сфери підприємницької діяльності. Ніша, яку займають суб'єкти малого сільськогосподарського бізнесу, є досить місткою. Мале сільськогосподарське підприємництво формує економічну основу для життя в сільській місцевості: зайнятість, доходи, місцеві ринки продовольства, платежі до місцевих бюджетів, внески на підтримку сільської інфраструктури. Вона має значний інтерес до охорони навколишнього середовища та сталого розвитку, більш відповідального використання природних ресурсів та забезпечує суспільству значні переваги. Завдяки йому забезпечуються різноманітні форми господарювання, системи землеробства, використання ландшафтів, збереження традиційних технологій та сільськогосподарських знань, культури та народних традицій.

Насичення ринку сільськогосподарської продукції призводить до посилення конкуренції, яка підвищує важливість інновацій та обґрунтовує необхідність стратегічних змін у виробничому процесі аграрних підприємств. Впровадження нових технологій при правильній організації праці та контролю можуть забезпечити необхідний рівень економічної стійкості економічних агентів агропромислового комплексу.

Але не можна не помітити спільних тенденцій розвитку взаємовідносин між державою та підприємницьким сектором, і все це дає змогу зробити узагальнення та вважати, що основними елементами системи державного регулювання підприємництва є:

– прогнозування, планування й програмування соціально-економічного розвитку, які полягають у визначенні стратегічних напрямів дій для всіх учасників економічного процесу, в тому числі і суб'єктів підприємництва;

– антимонопольно-конкурентна політика, яка є умовою підтримки підприємницького сектору та розвитку цивілізованих конкурентних відносин між його суб’єктами;

– податкова та інвестиційна політика, яка стимулює та підтримує розвиток виробництва взагалі, а значить і підприємництва зокрема;

– інноваційна політика, що сприяє підвищенню ефективності виробництва та конкурентоспроможності всієї економіки.

Таким чином, досвід зарубіжних країн свідчить, що важливу роль у процесах модернізації економіки відіграє державна підтримка розвитку малого і середнього підприємництва у формі цільового фінансування, податкових пільг, пільгових державних позик і гарантій та створення інноваційної інфраструктури. Значну роль у розвитку малого і середнього підприємництва в країнах Європейського Союзу відіграють індустріальні парки, підтримка розвитку яких здебільшого здійснюється місцевими органам влади. Найбільш поширеними інструментами державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в межах індустріальних парків у зарубіжних країнах є податкові інструменти.

РОЗДІЛ 3
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1. Основні напрями удосконалення державного регулювання розвитку підприємництва в Україні

На додаток до деяких застарілих проблем, з якими стикаються українські мікро-, малі і середні підприємства, які наразі стали ще більш критичними, війна спричинила нові потрясіння. Майбутнє сектору підприємництва в Україні значною мірою залежить від того, наскільки мікро-, малі і середні підприємства зможуть подолати ці виклики та адаптуватися до нового середовища.

Однією з основних умов подолання негативних тенденцій розвитку підприємництва в Україні є розроблення та здійснення комплексу заходів щодо розв’язання проблем, які перешкоджають подальшому поліпшенню підприємницького середовища. Розв’язання таких проблем належить до компетенції центральних та місцевих органів виконавчої влади, державних органів, що здійснюють регулювання в окремих сферах діяльності, органів місцевого самоврядування і потребує комплексного підходу, скоординованої діяльності на основі використання програмно-цільового методу. Зокрема, сучасні реалії вимагають якнайшвидшого розроблення та затвердження Державної програми сприяння розвитку підприємництва в Україні, відсутність якої станом на теперішній час порушує систему планування на основі програмно-цільового методу. Водночас доцільним є узгодження стратегій та програм розвитку малого і середнього підприємництва на державному, регіональному та місцевому рівні.

Знищення та пошкодження виробничих фондів, порушення ланцюгів постачань і каналів збуту призводять до високого попиту на робочий капітал та проєктне фінансування, яке наразі обмежується переважно державними програмами. Доступ до кредитних ресурсів та їх наявність стали головними

проблемами для малого і середнього підприємництва з початку війни. Незважаючи на активну державну підтримку, зокрема за державною програмою «Доступні кредити 5-7-9 %», малі і середні підприємства продовжують стикатися з серйозною нестачею ліквідності. Пільгові кредити переважно доступні лише аграріям для забезпечення посівної кампанії, тому програму має бути розширено на інші галузі. Також існує необхідність адаптувати програму до нових умов: через різке підвищення облікової ставки Національного банку України з 10 % до 25 % участь у ній стала збитковою для банків. До того ж Фонд розвитку підприємництва почав із великою затримкою виплачувати фінустановам компенсацію відсоткової ставки, на чому базується «5-7-9» [32, с. 80].

Ситуація може змінитися, якщо:

– Національний банк України пом’якшить положення щодо обов’язкових резервів комерційних банків на період дії воєнного стану;

– уряд надасть додаткові державні гарантії за кредитами, наданими комерційними банками суб’єктам МСП;

– уряд запустить цільові програми державної підтримки для ширшого кола галузей. Проте можуть знадобитися додаткові альтернативні фінансові механізми для підтримки відновлення малих і середніх підприємств, щоб не накопичувати високий борговий важіль у секторі малого і середнього підприємництва, який буде важко підтримувати в майбутньому. Гранти, надані міжнародними донорами на додаток до механізмів факторингу та залучення приватних інвестицій можуть забезпечити додаткову фінансову підтримку вітчизняного малого і середнього підприємництва.

Україна має великий потенціал у сфері ІТ-індустрії. Тому варто наголосити на необхідності розширення державної грантової програми «єРобота» стосовно дофінансування ІТ-стартапів, які успішно залучають кошти на внутрішньому і зовнішньому ринку.

В цілому, державні кредитні та грантові програми, що діють наразі в Україні, охоплюють різноманітні галузі малого і середнього підприємництва та дають можливість отримання фінансової підтримки на різних стадіях розвитку

підприємств, а також надають можливість підтримання соціальної і навчальної функцій для розвитку підприємницької діяльності. Тому важливо забезпечити стабільність фінансування таких програм та їх сталу реалізацію.

Нові державні програми, спрямовані на підтримку відродження малого і середнього підприємництва, повинні стимулювати малі і середні підприємства до впровадження більш інноваційних та стійких практик, які охоплюють принципи циркулярної та зеленої економіки, чистого нульового рівня викидів, зниження енергоємності виробництва та сприяння співпраці. У короткостроковій перспективі державна підтримка має бути спрямована на подальшу трансформацію малого і середнього підприємництва та адаптацію до нових реалій. Це може включати допомогу в побудові нових ланцюгів постачань і партнерств, оптимізацію виробництва, впровадження нових механізмів фінансування та фінансову підтримку. Сільське господарство, харчова промисловість, оптова та роздрібна торгівля мають найважливіше значення в короткостроковій перспективі для підтримки країни під час війни. У середньостроковій перспективі, коли війна закінчиться, малі і середні підприємства потребуватимуть підтримки для сталого відновлення шляхом впровадження інноваційних практик, залучення інвестування з урахуванням оптимальних екологічних, соціальних та управлінських факторів, створення робочих місць та адаптації до стандартів та правил ЄС. Важливим пріоритетом є сприяння розвитку галузей із високим потенціалом стати рушійною силою економічного розвитку (сільське господарство та харчова промисловість, ІТ, будівництво та інфраструктура). Іншим ключовим пріоритетом є забезпечення справедливого та збалансованого розвитку як регіонів, які постраждали від війни, так і незайманих конфліктом регіонів із традиційно високим представництвом малого і середнього підприємництва.

Сучасний стан розвитку малого і середнього підприємництва потребує оновлення стратегічних підходів до реалізації державної політики і має ґрунтуватись на принципах Акта про малий бізнес для Європи:

1. Створювати умови для розвитку і процвітання малого і середнього підприємництва.

2. Забезпечувати можливість другого шансу для чесних підприємців, що опинилися в стані банкрутства.

3. Розробляти регулювання за принципом «спочатку думай про мале».

4. Зорієнтовувати органи державної влади на потреби МСП.

5. Адаптовувати умови доступу МСП до публічних закупівель та можливостей отримання державної підтримки.

6. Полегшувати доступ МСП до фінансування та підтримувати створення правових та бізнес систем своєчасних розрахунків у комерційній сфері.

7. Допомагати МСП скористатися можливостями доступу до європейського ринку.

8. Підтримувати розвиток навичок та здатності МСП до інновацій.

9. Підтримувати МСП у перетворенні екологічних викликів в економічні можливості.

10. Заохочувати та підтримувати доступ МСП до зростання на зовнішніх ринках.

Хоча збитки, завдані війною, не повністю оцінені через бойові дії, які ще тривають, ймовірно, що втрати є значними та включають транспорт, складську інфраструктуру, комерційну та житлову нерухомість. Наприклад, проведене опитування [15] показує, що загальні збитки від зруйнованих і пошкоджених промислових підприємств у середині травня 2022 р. досягли 10,7 млрд. дол. США. Суб’єктам малого і середнього підприємництва знадобиться фінансова підтримка для відновлення виробничих фондів та поповнення запасів для відновлення роботи. Території, які постраждали від війни, залишатимуться під загрозою повторних військових атак і руйнувань у майбутньому, і будь-яке комерційне кредитування вимагатиме гарантій або страхування, щоб захистити ризики війни та фізичного збитку. Крім того, суб’єкти малого і середнього підприємництва будуть переміщуватись до більш безпечних регіонів України

або за кордон, підвищуючи ризик бідності та соціального лиха в регіонах, які постраждали від війни.

Крім того, державна підтримка малих і середніх підприємств, розташованих у західних областях України, з боку центральних та місцевих органів влади, в тому числі релокація з територій, які постраждали від війни, може призвести до нерівномірного економічного розвитку країни. Переміщення компаній із регіонів, які постраждали від війни, позитивно впливає на місцеву економіку приймаючих регіонів, надаючи додатковий імпульс для розвитку місцевої інфраструктури та ринків праці.

Існує багато факторів, які наразі впливають на ланцюги постачань в Україні, зокрема пошкоджені логістичні маршрути та вузли, нестача палива, обмеження на імпорт серед інших факторів. Проблема була серйозно помітною для сільського господарства під час посівної кампанії, проте вона є менш актуальною для таких галузей, як IT та креативні індустрії. Суб'єкти малого і середнього підприємництва шукають підтримки у створенні нових і безпечних логістичних маршрутів, вивченні нових ділових партнерств та диверсифікації каналів постачання. Останні зміни в законодавстві про індустріальні парки можуть сприяти розвитку нових ланцюгів постачань і виробничих кластерів на базі індустріальних парків. Парк Agro.Food.Tech на Львівщині був анонсований у квітні 2022 р. для залучення суб'єктів МСП, які шукають нові ланцюги постачань. Створення індустріальних парків також узгоджується з пріоритетами уряду України [33] щодо розвитку харчової промисловості та виробництва з доданою вартістю.

Відтак, одним із інструментів, який може вирішити питання інфраструктури для малих і середніх підприємств (релокованих у тому числі), є розвиток індустріальних парків.

Так, в Україні у 2022 р. на облаштування території індустріальних парків було залучено 262,8 млн. грн., у тому числі кошти місцевих бюджетів –
9 млн. грн., кошти з інших джерел (переважно кошти ініціаторів створення приватних індустріальних парків та керуючих компаній індустріальних парків) –

253,8 млн. грн.). Видатки з державного бюджету України на облаштування індустріальних парків у 2022 р. не здійснювалися. Передбачені державним бюджетом України на 2022 р. видатки Мінрегіону в сумі 400 млн. грн. (субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на стимулювання розвитку індустріальних парків) було скорочено постановою Кабінету Міністрів України від 10.03.2022 р. № 245 «Про спрямування коштів до резервного фонду державного бюджету». Інших видатків з Державного бюджету України на 2022 р. на облаштування індустріальних парків не передбачалося [18].

Нині сформована чітка стратегія подальшого розвитку мережі індустріальних парків. Кабінет Міністрів України розпорядженням від 24.02.2023 р. № 176-р ухвалив Стратегію розвитку індустріальних парків на 2023 – 2030 рр. Метою цієї Стратегії визначено розробку напрямів і способів забезпечення розвитку індустріальних парків в Україні, сприяння формуванню привабливого інвестиційного середовища, сталому розвиткові національної економіки та зменшенню обсягу викидів вуглецю [46].

Законом України від 07.09.2021 р. № 1710-IX «Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» та деяких інших законодавчих актів України щодо залучення інвестицій у промисловий сектор економіки шляхом стимулювання створення індустріальних парків» визначено механізм державного стимулювання облаштування та функціонування індустріальних парків, а саме:

– надання повної або часткової компенсації відсоткової ставки за кредитами (позиками) на облаштування та (або) здійснення господарської діяльності у межах індустріальних парків;

– надання коштів на безповоротній основі для облаштування індустріальних парків та (або) забезпечення будівництва об’єктів суміжної інфраструктури (автомобільних шляхів, ліній зв’язку, засобів тепло-, газо-, водо- та електропостачання, інженерних комунікацій тощо), необхідних для створення та функціонування індустріальних парків;

– здійснення компенсації витрат на підключення та приєднання до інженерно-транспортних мереж;

– надання податкового та митного стимулювання відповідно до законодавства [39].

Отже, розвиток індустріальних парків сприятиме відновленню ланцюгів постачань, а також дозволить полегшити релокацію суб'єктів малого і середнього підприємництва, які змушені перенести свою діяльність до більш безпечних регіонів України, що, у свою чергу, сприятиме створенню додаткової вартості та нових кваліфікованих робочих місць.

Підсумовуючи вищенаведене слід зазначити, що перспективи подальшого розвитку малого і середнього підприємництва в Україні значною мірою залежать від забезпечення реалізації ефективної державної політики щодо стимулювання його розвитку. З метою створення сприятливих умов для розвитку сильного та конкурентоспроможного сектору малого і середнього підприємництва, враховуючи тимчасово обмежені можливості державної фінансової підтримки та значні виклики, що постали перед країною і підприємцями з початком війни в Україні, доцільним є:

– розроблення Державної програми сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, узгодження стратегій та програм розвитку малого і середнього підприємництва на державному, регіональному та місцевому рівні;

– залучення коштів міжнародних фінансових організацій та міжнародних донорів для розширення можливостей фінансування малого і середнього підприємництва;

– створення умов для підвищення рівня доступу малих і середніх підприємств до фінансів, зокрема шляхом подальшої реалізації, удосконалення та популяризації державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %»;

– розширення державної грантової програми «єРобота» стосовно дофінансування ІТ-стартапів, які успішно залучають кошти на внутрішньому і зовнішньому ринку;

– індустріальні парки для малих та середніх підприємств, що матимуть всі необхідні умови для швидкого запуску діяльності новостворених підприємств виробничої, логістичної, сервісної сфери.

– підприємницькі лабораторії – локальні невеликі за площею місця для ведення підприємницької діяльності мікропідприємствами у сфері послуг та інформаційних технологій.

Розвиток та популяризація підприємництва:

− навчання підприємницьким навичкам та закладення основ культури підприємництва повинні бути в основі навчальних програм для всієї структури освіти в Україні; надання керівної ролі Міністерству освіти і науки України з призначенням уповноваженої особи Міністерства зі створення та функціонування ефективно діючої системи навчання та розвитку компетенції підприємливості;

− розвиток професійних навичок на всіх етапах життєвого циклу: програми для МСП у періоди фінансової кризи (вдосконалення організаційного управління), у здійсненні структурних перетворень (зміна виробничого процесу, розробка нових продуктів) або у подальшому підвищенні професійної кваліфікації, поліпшення стратегічно важливих навичок прийняття рішень чи управління;

− розвиток ринку та покращення доступу до професійних консультаційних послуг, таких, як надання ринкової інформації, сприянням поліпшенню продукції та вдосконалення процесів та запровадженню систем управління якістю, технологій, менеджменту, обліку, лідерства тощо;

− проведення на постійній основі Тижнів МСП, метою яких є інформування підприємців про наявні можливості підтримки, а також заохочення населення до підприємницької діяльності;

− підтримки підприємництва в соціальних групах, що опинилися або знаходяться в невигідному становищі (внутрішньо переміщені особи, жінки); здійснення постійного моніторингу найбільш вразливих точок на шляху розвитку його потенціалу з метою їх виявлення та усунення.

Реалізація поданих пропозицій сприятиме відновленню ділової активності та розвитку малого і середнього підприємництва в Україні й досягненню позитивних суспільно-економічних ефектів.

3.2. Формування організаційно-економічного механізму державного регулювання міграції підприємництва в Україні

Міграція малого і середнього підприємництва за кордон безпосереднім чином позначається на підприємницькому секторі національної економіки. При цьому міра впливу залежить не стільки від кількісних, як від якісних характеристик. Для України ця тенденція критично загрозлива, адже особи, здібні до підприємництва – особливий клас суспільства. Це креативні люди, що схильні до ризику, вміють долати труднощі на шляху від започаткування до розвитку власної справи, створюють нові робочі місця та генерують інноваційні ідеї, рішення. Фактично, разом з міграцією бізнесу відбувається и переміщення капіталу та інших активів, серед яких особливе значення відводиться нематеріальним, а особливо – об’єктам інтелектуальної власності, які, фактично, є узаконеними результатами інноваційної діяльності та набуття ї х власниками статусу нерезидента збіднює інноваційно-технологічну компоненту конкурентоспроможності національної економіки.

У розвиток аспекту втрат потрібно наголосити на тому, що при міграції бізнесу закордон переміщаються и специфічні підприємницькі навички, досвід організації та ведення бізнесу, бізнес-технології, а також зв’язки і відносини. Бізнес за кордоном з українським корінням стає своєрідним центром притягання українських бізнес-партнерів, суб’єктів ринкової інфраструктури, працівників та и родин. Одразу стимулюється и освітня еміграція, оскільки бізнес хоче, аби працівник-українець був підготовленим та одразу адаптованим до реалій тієї країни, де він зареєстрований та функціонує.

Оскільки в самій етимології слова «підприємництво» закладено мотиваційний аспект – «самостійна, ініціативна діяльність, пов’язана з ризиком…» – розвиток малого і середнього підприємництва в значно більшій

мірі стосується економічних методів державного регулювання, а ніж адміністративних. Саме тому резонно вести мову про формування та реалізацію в Україні організаційно-економічного механізму державного регулювання міграції малого і середнього підприємництва. Підсумком його імплементації має стати, з одного боку, покращення підприємницького середовища аби стимулювати громадян України, а також інших держав започатковувати та вести свій приватний бізнес в Україні; з іншого боку, задіяння інструментів, які б стимулювали зворотну міграцію малого і середнього підприємництва та (чи) навіть бізнес-імміграцію.

Відповідно, метою державної політики регулювання міграції малого і середнього підприємництва потрібно визначити збереження та примноження підприємницького капіталу України, включно з його більш ефективним використанням як чинника забезпечення соціально-економічного розвитку держави і її територій. Досягнення такої мети можливо, коли будуть поставлені і вирішені завдання:

– стримування зовнішньої міграції малого і середнього підприємництва;

– розвиток практик бізнес-імміграції;

– розширення програм співробітництва вітчизняних суб’єктів малого і середнього підприємництва з іноземними партнерами;

– залучення в економіку України передових технологій, збереження та ефективне використання результатів інноваційної, науково-технічної та технологічної діяльності, об’єктів інтелектуальної власності.

Відповідні положення й інструменти їх реалізації важливо закріпити в національних та регіональних стратегіях і програмах. Натомість, на сьогодні увага з боку системи державного управління до проблематики міграції малого і середнього підприємництва у більшій мірі відсутня – важко віднайти хоча б одну програму підтримки підприємництва на місцевому рівні, де були б передбачені заходи стримування міграції та навпаки.

Виключення становлять хіба урядові ініціативи щодо упровадження пільгових режимів кредитування суб’єктів малого і середнього підприємництва

«Доступні кредити 5-7-9 %», а також розробка законопроєкту щодо запровадження системи стимулюючих заходів для громадян, які працювали за кордоном та повернулися в Україну, спрямованих на підтримку їх підприємницької діяльності. Втім, такі дії не є системними та для того аби державна політика в сфері розвитку малого і середнього підприємництва в Україні була більш ефективна слід різносторонньо підходити до її формування і реалізації.

Потрібно не тільки запустити мотивуючі чинники, але й створити сприятливі рівні для всіх умови щодо започаткування і ведення підприємницької діяльності, усунути монополізацію секторів економіки та розвинути здорову конкуренцію, забезпечити взаємну співпрацю суб'єктів великого, середнього і малого підприємництва, підприємств з обласних центрів та віддалених територій. За обрання такого підходу достатньо розширюється й склад об'єктів регулювання, вплив на які забезпечує системі зміни в підприємницькому середовищі, роблячи його більш привабливим в порівнянні з бізнес-середовищем інших країн, поєднаних між собою відносинами в межах міграційних та інших систем.

В організаційно-економічному механізмі ключовими є інструменти, які планується застосовувати для досягнення мети і завдань державного регулювання міграції малого і середнього підприємництва. На рис. 3.1 наведено інструменти, які пропонується реалізувати в Україні та які орієнтовані на врегулювання (підсилення дії сприятливих і послаблення дії несприятливих чинників) кожного етапу міграційного процесу.

Першим визначено інструмент превентивного спостереження, що дозволяє проаналізувати міграційні установки населення – підприємців, власників малого і середнього бізнесу.

Це логічно, адже перш ніж реалізувати ті, чи інші кроки потрібно вивчити ситуацію та налагодити постійне спостереження за толерантністю суб'єктів малого і середнього підприємництва щодо якості вітчизняного підприємницького середовища.

Етапи міграційного процесу та **завдання**	**Методи** регулювання	**Інструменти, засоби** державної політики
Виявлення міграційних установок	Превентивного *спостереження*	– моніторинг підприємницького середовища та намірів розвитку малого і середнього підприємництва; – запровадження обліку реєстрації суб'єктів МСП за кордоном; – проведення вибіркових соціологічних досліджень серед зовнішніх мігрантів
Усунення міграційних поляризацій	*Конвергенції* середовища	– систематичний якісно-компаративний аналіз підприємницького середовища, умов ведення підприємницької діяльності в Україні та країнах міграції; – введення до засад регуляторної політики вимоги перевірки впливу регуляторних актів на порівняльні характеристики підприємницького середовища; – удосконалення системи протидії рейдерству, монополізації, корупції, ін. системним загрозам підприємництва
Стимулювання реміграції	*Реверсування*	– створення умов для відкриття та розвитку мігрантами МСП в Україні; – стимулювання відкриття спільних підприємств із зарубіжними партнерами на теренах України; – налагодження контактів із вітчизняними підприємцями за кордоном для ініціювання поширення МСП на терени України
Відмова від міграції	*Фокусування* на внутрішніх проєктах	– розвиток практик співпраці малого, середнього і великого підприємництва; – грантова підтримка проєктів суб'єктів МСП в ОТГ; – удосконалення системи фінансового забезпечення підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва
Нагромадження міграційного капіталу	*Інтелектуалізації* підприємництва	– розвиток ринку інтелектуальної власності та його інфраструктури; – покращення можливостей системи венчурного підприємництва; – підтримка інноваційних та високотехнологічних стартапів
Заміщення міграції дистанційними формами активності	*Дистанціювання* співпраці	– розвиток площадок е-комунікації вітчизняних та зарубіжних суб'єктів господарювання; – активізація процесів цифрової трансформації національної економіки та цифрових комунікацій е-бізнесу, е-держави, е-суспільства; – підтримка розвитку дистанційних форм зайнятості українських працівників у зарубіжних компаніях

Рис. 3.1. Інструменти організаційно-економічного механізму державного регулювання міграції малого і середнього підприємництва в Україні

Для отримання необхідної інформації потрібно періодично проводити соціологічні дослідження, а також експертні опитування серед підприємців, представників бізнес-асоціацій, громадянського суспільства.

Розуміючи проблему обмеженості ресурсного забезпечення вітчизняної системи державного управління, а також гостроту і вагу проблем міграції і слабкої реалізації підприємницького капіталу України, видається вважати перспективним підхід щодо поєднання системи спостереження за перебігом міграційних процесів та якості підприємницького середовища й розвитку намірів підприємців у частині планів із переміщення бізнесу за кордон.

Зокрема у роботі [4] обґрунтовується критична необхідність, а також визначаються засади і методологічні положення впровадження в Україні Національної системи моніторингу міграційної активності населення як соціологічного підходу до просторово-часової оцінки міграції населення. Запровадження такого моніторингу дозволить в рази підвищити якість державної політики в сфері регулювання міграційних процесів, адже на сьогодні одна з системних вад – відсутність повноцінного інформаційно-аналітичного забезпечення міграційної активності населення в Україні, що перешкоджає виробленню ефективних управлінських рішень.

Поділяючи аспект критичної важливості запровадження такого моніторингу, доцільно додати, що проблематика моніторингу могла б бути поширеною й на оцінювання підприємницького середовища, виявлення намірів чинних підприємців до ймовірного розвитку та поширення бізнесу за кордон, потенційних та фактичних мігрантів щодо започаткування підприємницької діяльності за кордоном. Йдеться про окрему структурну частину моніторингу, як б стосувалася аспектів бізнес-міграції.

Не менш важливим інструментом превентивного спостереження може стати запровадження практики обліку реєстрації суб’єктів підприємництва за кордоном. На основі такої інформації можна відстежувати рівень активності (та її динаміку) громадян щодо реєстрації та ведення підприємницької діяльності в

інших державах, своєчасно ідентифікувати активізацію відповідних процесів, а також відстежувати їх географію.

Наступний інструмент стосується постійної системної роботи з вирівнювання параметрів підприємницького середовища України
та країн – головних реципієнтів міграції з України. Завдання такої політики – усунути міграційну поляризацію між країнами, яка, власне, слугує чинником активізації і розвитку міграційних процесів. Йдеться як про активний підхід до цього питання, так і про пасивні методи. Активний передбачає діяльність з ретельного вивчення внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовищ і реалізацію заходів, орієнтованих на викорінення системних перешкод підприємництва, чинників, які його пригнічують, деформують привабливість національної економіки з позиції здійснення у ній підприємницької діяльності.

Прикладом пасивного методу може стати законодавче закріплення практики, за якої положення нових (а також зміни до чинних) нормативно-правових актів перевіряються на предмет їх впливу на підприємницьке середовище і його конвергенцію з провідними країнами міграції. Це потребує внесення змін в Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» [42], якими було б передбачено практику перевірки регуляторних актів не лише на предмет їх впливу на господарську діяльність але й на характеристики підприємницького середовища, причому не тільки з позиції впливу і його наслідків, але й в порівнянні з аналогічними положеннями інших країн. Фактично це слугуватиме «фільтром» зі недопущення прийняття рішень, які призводять до зростання дивергенції параметрів якості підприємницького середовища України та інших країн.

Що ж до проактивної політики, то назріла актуальність запровадження більш ґрунтовного моніторингу і аналізу якості підприємницького середовища в Україні та її регіонах, видах економічної діяльності. Україна має піти на випередження і запровадити внутрішньодержавний аудит якості підприємницького середовища, який дозволить отримати значно достовірнішу інформацію, аніж та, яка подається Світовим Банком під час складання

рейтингу Легкості ведення бізнесу. На основі отриманої інформації можливі міжрегіональні, міжсекторальні та міжпроблемні порівняння, а також ідентифікація справжніх чинників, які пригнічують ділову активність. Такими є корупція, прихована монополізація практично всіх ринків, рейдерство і незахищеність права власності, використання переваг ухилення
від сплати податків.

У системі державної політики регулювання міграції малого і середнього підприємництва в Україні окремий блок інструментів потрібно присвятити стимулюванню реверсних потоків бізнес-міграції. Зрозуміло, що запустити такі процеси без системного реформування національної економіки, судової сфери, покращення конкурентного середовища, зростання місткості внутрішнього ринку навряд чи вдасться. Але запуск цього блоку засобів державного регулювання позитивно позначиться як мінімум на стримуванні активностей з міграції малого і середнього підприємництва, що сформувалися нині.

Як вже зазначалося, держава декларує свої пропозиції в царині створення низки сприятливих умов для мігрантів, які повернуться на батьківщину та займатимуться тут підприємницькою діяльністю. Це правильна тактика, її слід й надалі реалізувати. Але вона недостатня. Фактично, мігранту, який повертається в Україну і прагне відкрити тут власний бізнес, потрібно надати повний спектр усіх необхідних запитів. Іншими словами, отримання пільгового кредиту ще не вирішує питання приміщення для бізнесу, фінансова допомога ще не означає достатню фінансово-економічну грамотність, проходження ліцензування, дозвільних процедур та ін.

Окрім зазначеного, істотно різняться умови і можливості започаткування підприємницької діяльності в міських агломераціях та, наприклад, на сільських чи віддалених територіях, що варто актуалізувати. Для держави кращою прерогативою є поєднання політики підтримки малого і середнього підприємництва зі завданнями усунення депресивності, вирівнювання соціальної напруги. Відтак, заради стимулювання бізнес-реміграції на територіях з нижчим рівнем соціально-економічного розвитку необхідна

підготовка «бізнесів під ключ» (визначення ділянок та приміщень, складання техніко-економічного обґрунтування, розробка карти бізнес-процесів реалізації підприємницького проєкту) для подальшої їх передачі (на конкурсних засадах) потенційним підприємцям з числа осіб – зовнішніх трудових мігрантів, які готові інвестувати кошти в реалізацію проєкту. Дієвою може стати практика функціонування на рівні громад консультативних центрів з надання мігрантам – потенційним підприємцям фахових послуг з бізнес-планування, участі в зарубіжних грантах тощо. Для підтримки започаткування підприємницької діяльності спеціальними категоріями населення (за статтю, віком, особливими життєвими обставинами) органами влади можуть започатковуватися спеціалізовані грантові програми і проєкти. Не мало важливо активувати й систему комунікації з мігрантами, які перебувають за кордоном, для доведення до них інформації про покращення підприємницького середовища на батьківщині, підготовку та реалізацію низки вагомих заходів зі стимулювання їх повернення і відкриття бізнесу в Україні.

Окремим напрямом стримування міграції малого і середнього підприємництва слугують інструменти та засоби, метою яких є створення спільних підприємств, які будуть зареєстровані та (чи) здійснювати діяльність на території України. Як відомо, започаткування спільних підприємств обумовлене достатньо широким спектром спільних господарських цілей: освоєння нових ринків виробництва та збуту продукції; забезпечення доступу до джерел сировини і ресурсів; нарощування виробничих потужностей; зниження витратомісткості; використання вже існуючих збутових мереж, таких об’єктів інтелектуальної власності, як товарні знаки, торгові марки, назви місць географічного походження товарів; заміщення низки бізнес-процесів. Взаємовигідність створення і розвитку спільних підприємств має стати ключем до більш ефективної та якісної публічно-приватної політики регулювання міграції малого і середнього підприємництва в Україні.

До безпосередньо базисного напряму державної політики стримування міграції загалом та міграції малого і середнього підприємництва зокрема можна

віднести фокусування на внутрішніх проєктах, що забезпечує відмову від міграції як такої. Це найкраща альтернатива, але найскладніша. Формування в країні критичної маси громадян, які орієнтуються виключно на проживання та зайнятість на теренах вітчизни – це питання економічного зростання, добробуту, демократії, політичної стабільності, високого рівня якості життя, сталого розвитку врешті-решт.

Щодо суб'єктів малого і середнього підприємництва, то чинниками налаштованості на внутрішній ринок (принаймні як на територію розміщення бізнесу) здебільшого слугують наявність «прозорих правил гри», вільний, але конкурентний, доступ до ринків, наявність доступного ресурсного забезпечення господарської діяльності, розвиненість інфраструктури. Якщо не згадувати системні загрози підприємництва, то такі умови в Україні на загал є. При цьому вони істотно кращі в обласних центрах, великих містах, на промислово розвинених територіях. Що ж до гірських районів, віддалених територій, сільських поселень, малих міст, то тут ситуація складніша. Це актуалізує завдання грантової підтримки проєктів малого і середнього підприємництва в об'єднаних територіальних громадах, у т. ч. інфраструктурних, які стосуються розвитку інфраструктури підприємництва.

Слід підкреслити, що ключова потреба суб'єктів малого і середнього підприємництва в Україні на сьогодні зводиться до ресурсного, а головно фінансового, забезпечення. Попри запровадження програми «Доступні кредити 5-7-9 %» конкурентоспроможність банківських кредитів України все ще низька. Тож важливо реанімувати інструмент фінансово-кредитної підтримки малого і середнього підприємництва із застосуванням спеціалізованих інституцій – фондів фінансової підтримки підприємництва, які мають і законне право, і інституційні можливості для функціонування в Україні (згідно Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» [45]).

Достатньо дієвим інструментом відмови від бізнес-міграції може стати розвиток практик співпраці суб'єктів секторів малого, середнього і великого

підприємництва. Це загальносвітова практика, коли більш мобільні, менш ризикові та інноваційно-активні малі і середні підприємства виконують низку технологічних бізнес-процесів (комерціалізації нововведень, апробації нової продукції на ринку, тестування окремих виробничих та збутових операцій), підвищуючи таким чином ефективність значно інертніших великих підприємств й відкриваючи для себе нові горизонти розвитку.

Окремий напрям державної політики регулювання міграції малого і середнього підприємництва стосується його інтелектуалізації. Під інтелектуалізацією розуміємо поєднання високоякісного персоналу, сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, програмного та апаратного забезпечення, результатів інноваційно-технологічної діяльності та об’єктів інтелектуальної власності. З одного боку, це шлях до конкурентоспроможності бізнесу. Із другого, – збереження інтелектуального капіталу (кадри плюс права на об’єкти) в країні та його ефективне використання. З третього, – підтримка сфери НДДКР, інноваційної та винахідницької діяльності, сегменту ринку маркетингу в аспекті товарних марок, торгових знаків, фірмових найменувань.

Для досягнення таких амбітних завдань в першу чергу потрібно сформувати та забезпечити розвиток повноцінного ринку інтелектуальної власності зі зрозумілою пропозицією, відкритим попитом та конкурентним ціноутворенням. Потрібно створити достатню кількість площадок узгодження попиту та пропозиції на такі об’єкти; внести зміни до законодавства, які передбачають нульове оподаткування (на початковий пільговий період) при переуступці прав, визначення їх справедливої ринкової вартості для включення до активів балансу і віднесення на валові витрати; удосконалити інститут захисту права інтелектуальної власності та посилити відповідальність за піратство, неправомірне використання об’єктів, тінізацію в цій сфері.

Окремий блок потужного інструментарію інтелектуалізації вітчизняного малого і середнього підприємництва стосується системи венчурного підприємництва та підтримки інноваційних і високотехнологічних стартапів. У вітчизняній практиці було кілька спроб запуску венчурних фондів, але вони так

і не увінчалися успіхом. Потрібні нові ініціативи, наприклад, публічно-приватне партнерство. Система венчурного підприємництва працює знизу вгору. Потрібне створення венчурних фондів, які б фінансували високотехнологічні стартапи. Перспективною відповідно до реалій України може стати альтернатива наповнення активів таких структур майном місцевих громад, що у вигляді забезпечення надається банкам, які надалі кредитують інноваційно-технологічні проєкти суб'єктів малого і середнього підприємництва.

Задля збереження підприємницького капіталу і темпів ділової активності малого і середнього підприємництва на території України в умовах війни ключовими інструментами з боку владних структур є ті, які можуть бути ефективними у режимі забезпечення дистанційної форми проведення значної частини або всіх бізнес-операцій:

– імплементація мобілізаційно-партнерської моделі ведення підприємницької діяльності, згідно якої суб'єкти МСП стають партнерами держави у процесі забезпечення потреб населення одночасно зі збільшенням мобільності бізнес-процесів і адаптивності підприємницьких структур;

– фінансово-організаційна допомога експортно-орієнтованим суб'єктам малого і середнього підприємництва, основне завдання яких в умовах війни є збільшення обсягів експорту задля зростання валютних надходжень до регіонів України;

– проведення активної роботи на предмет отримання фінансової допомоги з боку міжнародних інституцій; надання дозволу закордонним юридичним та фізичним особам інвестувати у воєнні облігації;

– максимальна цифровізація бізнес-процесів та залучення електронних сервісів;

– посилення двосторонньої співпраці з країнами ЄС у частині тимчасового спрощення митних та дозвільних процедур.

Таким чином, підсумовуючи вищенаведене слід зазначити, що процеси міграції малого і середнього підприємництва за кордон не тільки характерні для України, але й стрімко розвиваються. Для їх стримування та якісного

державного регулювання необхідно сформувати і реалізувати відповідний організаційно-економічний механізм, метою якого є збереження та примноження підприємницького капіталу держави в умовах високої міграційної активності населення, його ефективне використання задля соціально-економічного розвитку, вирівнювання просторово-структурних і соціально-суспільних диспропорцій, а завданнями – стримування зовнішньої міграції підприємницьких структур, активізація процесів бізнес-іммігрції, реалізація спільних бізнес-проєктів вітчизняних суб'єктів малого і середнього підприємництва з іноземними партнерами, які передбачають утворення нових підприємств, об'єктів бізнесу – резидентів, алокація та ефективне використання в Україні сучасних прогресивних бізнес-технологій, інновацій, об'єктів інтелектуальної власності.

Економічний механізм регулювання міграції підприємництва власності вимагає формування відповідних засобів у сфері зайнятості, підприємництва та інновацій. Зокрема, ефективними засобами виступатимуть формування політики заміщення міграції дистанційними формами активності, подальша цифрова трансформація національної економіки, паритетний цифровий розвиток держави, бізнесу та суспільства, створення нових комунікаційних платформ на зрізах: «роботодавець – працівник», «підприємство – споживач», «підприємство – фрілансер», «система розвитку кадрів – працівник», «заклад освіти – здобувач освітніх послуг», «підприємство (система дуальної освіти) – здобувач освітніх послуг»; розширення сегменту цифрової зайнятості, соціально-трудових відносин, інфраструктури ринку праці, зокрема розвиток віртуального ринку праці.

3.3. Пропозиції щодо забезпечення фінансової та кадрової безпеки підприємництва в Україні

Розвиток мікро-, малих та середніх підприємств, відновлення активності суб'єктів підприємництва, їх прагнення до успіху попри війну є запорукою

стабільності розвитку країни та стійкості економіки, особливо в умовах агресії. Наближення вітчизняного законодавства до відповідного законодавства та стандартів Європейського Союзу стимулює розвиток цифрової економіки й дасть змогу підприємницькому сектору залучати до країни додаткові кошти. Нині глобальним трендом розвитку підприємницького середовища є цифровізація (цифрова трансформація), впровадження ініціатив якої дає змогу суб'єктам МСП здійснити якісну трансформацію бізнес-моделі та складових бізнес-процесів, а за рахунок цього сформувати динамічні конкурентні переваги їх розвитку як базису досягнення високого рівня конкурентоспроможності на ринку й забезпечення успішної адаптації до майбутніх змін і викликів динамічного середовища їх функціонування, що позначиться на фінансовій та кадровій безпеці підприємництва в Україні у майбутньому.

Цифрова трансформація (цифровізація) – це перетворення наявних аналогових (іноді електронних) продуктів, процесів та бізнес-моделей організації, в основі якої лежить ефективне використання цифрових технологій.

Цифрова трансформація означає інтеграцію цифрових технологій у всі сфери підприємницької діяльності. Ця інтеграція призводить до принципових змін у тому, як діють громадяни, підприємства та організації, як вони забезпечують цінність для себе, своїх працівників, клієнтів, партнерів, досягаючи власних та спільних, економічних та соціальних цілей швидше, дешевше та з новою якістю [51].

Інтеграція до Єдиного цифрового ринку ЄС є пріоритетом у рамках галузевої інтеграції, за яким Україна поступово наближає свої правила до європейських щодо електронної ідентифікації, е-платежів і розрахунків, кібербезпеки, захисту персональних даних тощо.

Для України Єдиний цифровий ринок ЄС є дієвим інструментом поглиблення економічної інтеграції і розширення процесів цифровізації. Водночас важливим є антикорупційний вплив єдиного цифрового ринку: покращення якості, прозорості та ефективності надання державних цифрових послуг та діяльності електронного уряду. Для малого і середнього

підприємництва – це регулювання за європейськими правилами та посилення захисту споживачів. Інтеграція України до Єдиного цифрового ринку ЄС дозволить акумулювати інвестиції, наростити обсяги взаємної торгівлі, а також підвищити рівень зайнятості.

Також важливою складовою цифрової євроінтеграції є взаємне визнання електронних підписів. Нині Україна знаходиться на етапі узгодження сумісності національної системи ідентифікації електронних підписів із європейською. За результатами міжнародного тестування на eSignature Validation Plugtests 2022 підтверджено повну відповідність українського електронного підпису «Дії» європейським стандартам. Це свідчить про готовність до взаємного визнання електронних довірчих послуг з ЄС, що спростить отримання українцями online-послуг за кордоном, підписання контрактів в електронній формі [52, с. 36].

Сьогодні сільське господарство України є основною галуззю, що забезпечує зростання економіки країни, а доступ до фінансування аграрного сектору може підвищити його продуктивність та прибутковість, покращуючи при цьому якість матеріалів та засобів виробництва. В той же час, одним з обмежуючих факторів для реалізації аграрного природно-ресурсного потенціалу є відсутність фінансових ресурсів, зокрема доступних кредитних ресурсів. Обмежене банківське кредитування, а також нестача власних грошових коштів стимулюють шукати альтернативні механізми залучення фінансування у вітчизняний аграрний сектор. Таким альтернативним механізмом, що спростив би доступ до фінансових та виробничих ресурсів для виробників сільськогосподарської продукції є електронні аграрні розписки.

Так, з метою запровадження нового фінансового інструменту для кредитування сільськогосподарського виробництва Верховна Рада України на засіданні 13 липня 2023 р. в першому читанні прийняла за основу проєкт Закону «Про електронні аграрні розписки» [41]. Законопроектом передбачається, що електронна аграрна розписка стане самостійним предметом обігу на ринках капіталу і може бути об’єктом купівлі-продажу та джерелом одержання прибутку. Електронні аграрні розписки будуть існувати у формі електронного

документу в Реєстрі електронних аграрних розписок. Документ розширює коло суб'єктів, які можуть видавати електронні аграрні розписки за рахунок сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, а також спрощує порядок видачі, обігу та припинення електронної аграрної розписки порівняно з традиційними паперовими [41]. В умовах війни Росії проти України, що триває, та блокування країною-агресоркою українських портів, цей Закон допоможе виробникам сільськогосподарської продукції отримати ширший доступ до кредитів, сприятиме залученню більшої кількості позикодавців, здатних фінансувати агросектор, зменшенню витрат на отримання грошей завдяки запровадженню електронних аграрних розписок як неемісійних цінних паперів.

Загалом стрімкий розвиток цифрових технологій в Україні спростив для малого і середнього підприємництва вихід на зовнішні ринки, сприяв модернізації обладнання, оптимізації управлінських процесів.

Сфера цифровізації стала важливим фактором економічного розвитку України, в т.ч. завдяки стійкому попиту на ІТ-послуги. Частка ІТ-сектору у ВВП наразі 4 %. У 2021 р. обсяг експорту е-послуг склав 6,9 млрд. дол. Лише за січень–листопад 2022 р. ІТ-сектор забезпечив експортних надходжень на суму 6,6 млрд. дол., що на 13 % більше аналогічного періоду 2021 р. Наразі ІТ складає майже половину (45 %) всього обсягу експорту послуг. З кожним роком зростає рівень сплачених ІТ-сектором податків: у 2021 р. їх кількість склала 23,5 млрд. грн., а, наприклад, у 2017 р. – 8,3 млрд. грн. [52, с. 33–34].

У вересні 2022 р. Україна підписала Угоду про участь в Програмі ЄС «Цифрова Європа» (2021–2027). Програма націлена на підтримку впровадження цифрових технологій та інновацій, забезпечення доступу до цифрової інфраструктури та послуг, підвищення конкурентоспроможності МСП на цифровому ринку, сприяння розвитку цифрового бізнесу та цифрових стратегій, а також покращення кібербезпеки для малих і середніх підприємств у консорціумі з навчальними закладами та державними організаціями, кластерами.

Загальний фонд програми становить 7,5 млрд. євро до 2027 р., з них 6 млрд. євро виділені на фінансування напрямів Програми, що доступні для

України. А саме – високопродуктивний комп'ютинг, штучний інтелект, цифрові навички і використання технологій в економіці та суспільстві [47].

Національним контактним пунктом у межах Програми стане Офіс з розвитку підприємництва та експорту. Його головні завдання – допомагати потенційним заявникам консультаціями, надавати необхідну інформацію, контактувати з іншими європейськими пунктами у межах програми, а також просувати цифрову політику ЄС.

Програма дозволить значно розширити мережу Європейських цифрових інноваційних хабів, яка допоможе суб'єктам МСП тестувати необхідні технології та інструменти для роботи, а також інвестувати у найефективніші з них. Хаби створюватимуть на базі університетів, кластерів, дослідницьких центрів тощо.

В рамках Програми можна отримати фінансування на реалізацію проєкту та стати частиною мережі Європейських цифрових інноваційних хабів. Заклади вищої освіти України теж можуть бути такими хабами.

Перевагами участі у Програмі для малого і середнього підприємництва є:

– доступ до європейських інструментів конкурсного фінансування та можливість отримати грантову підтримку на реалізацію ідеї (пілоту);

– інноваційний розвиток малих і середніх підприємств шляхом надання фінансової підтримки для сприяння зростанню та конкурентоспроможності;

– досвід формування та участі в міжнародних консорціумах;

– залучення українських експертів (спеціалістів) відповідного профілю до реалізації спільних міжнародних проєктів;

– розвиток інноваційної та цифрової інфраструктури;

– розгортання й оптимальне використання цифрових потужностей, інтероперабельності [47].

Україна долучилася до пілотного інноваційного проєкту «National Pavilion Account», який є однією з активностей акселератора електронної комерції в межах EU4Digital (регіональної програми ЄС для сприяння цифровій трансформації й гармонізації цифрових ринків у державах, що входять до Східного партнерства). Проєкт має на меті: гармонізувати електронну комерцію

в пріоритетних сферах з ЄС; пілотувати рішення, які сприятимуть розвитку як транскордонної електронної комерції з країнами ЄС, так і ключових сфер цифрової економіки й суспільства для забезпечення економічного зростання; створити більше робочих місць; поліпшити життя людей та допомогти підприємствам. Підтримка малого і середнього підприємництва за участі маркетплейсу Made With Bravery сприятиме виходу малих і середніх підприємств на великі маркетплейси та зарубіжні ринки. За результатами тестування Єврокомісія розробить рекомендації для країн Східного партнерства, зокрема України, для широкомасштабного впровадження національного павільйону [30].

З метою розвитку МСП в Україні важливим є започаткування національної акселераційної програми «Власне», яку з жовтня 2023 р. реалізовує мережа центрів підтримки підприємців «Дія.Бізнес» (на суму 4 млн. грн.) за сприяння Міністерства цифрової трансформації України та державної установи «Офіс з розвитку підприємництва та експорту» за підтримки міжнародної технологічної компанії Mastercard та ПриватБанку. Програма містить освітню, менторську й фінансову підтримку та спрямована на створення сприятливого середовища для малого і середнього підприємництва в Україні, де безготівковий розрахунок стає стандартом відбудови економіки [62].

Для переходу до цифрової економіки українському малому і середньому підприємництву потрібно надати доступ до капіталу. Це можна зробити через державну підтримку за допомогою податкових і фінансових інструментів, а також створити умови для вільного залучення венчурних інвестицій.

Формами державного податкового стимулювання вітчизняного малого і середнього підприємництва до впровадження цифрових технологій та інновацій, розвитку інноваційної діяльності можуть бути:

– уведення інвестиційного податкового кредиту;

– упровадження прискореної амортизації основних фондів, які використовують для реалізації інноваційних проєктів;

– звільнення від сплати ПДВ і ввізного мита імпортованого нового обладнання й комплектуючих, а також матеріалів, які не виготовляють в

Україні і які слід використати для високотехнологічного виробництва й цифрової трансформації;

– списання витрат на проведення досліджень і розробок на собівартість продукції;

– застосування податкових канікул для інноваційних підприємств (проєктів) із цифрової трансформації;

– зменшення нарахувань на фонд заробітної плати для суб'єктів МСП, які реалізують інноваційні програми (проєкти) цифрових перетворень;

– урахування витрат, спрямованих суб'єктами МСП на фінансування інноваційних програм (проєктів) цифрових перетворень, до складу валових витрат;

– зниження ставки єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування для суб'єктів МСП, які реалізують інноваційні програми (проєкти) цифрових перетворень, частка витрат яких на оплату праці в собівартості продукції, робіт або послуг перевищує 50 %.

Крім пільгового оподаткування, держава може безпосередньо фінансувати пріоритетні проєкти, а також розвивати ринок венчурного капіталу. У цьому напрямі можуть бути зроблені такі кроки:

– надання державних грантів для підтримки проєктів цифрових інновацій та цифрової трансформації малих і середніх підприємств;

– створення Фонду фондів для спільного державно-приватного венчурного інвестування;

– законодавче забезпечення умов входження у венчурні фонди інституційних інвесторів, наприклад пенсійних і страхових фондів, банків;

– зниження порога входу для приватного венчурного інвестора у венчурний фонд;

– посилення правового захисту міноритарних інвесторів;

– розвиток фондового ринку;

– створення нормативно-правової бази для інноваційних інструментів фінансування, таких як ICO (криптовалюти).

З огляду на те, що нині суб'єкти малого і середнього підприємництва досить обмежені у фінансово-інвестиційних, науково-освітніх, інноваційно-

технологічних та інформаційно-консультативних можливостях для здійснення переходу до цифрового розвитку, актуалізується питання участі безпосередньо держави та регіональних інституцій підтримки розвитку малого і середнього підприємництва. Зокрема, особливого значення набуває формування бізнес-асоціацій цифрової трансформації малого і середнього підприємництва як осередку для розроблення, комерціалізації та консультативного супроводження в процесі впровадження цифрових технологій у діяльність суб'єктів цієї сфери.

Таким чином, для забезпечення цифрової трансформації вітчизняного малого і середнього підприємництва, оптимізації та переведення інструментів державного регулювання малого і середнього підприємництва в електронну форму, що сприятиме створенню цифрової держави та відновленню економічного зростання в умовах війни, необхідно:

– приведення законодавства України до законодавства та стандартів Європейського Союзу;

– наближення України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу;

– прискорити прийняття проєкту Закону України «Про електронні аграрні розписки», який сприятиме покращенню доступу виробників сільськогосподарської продукції до виробничих ресурсів та фінансування (прийнятий за основу в першому читанні Верховною Радою України 13 липня 2023 р. № 9266);

– забезпечити подальшу участь України в програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа», яка діятиме до 2027 р.;

– створення фінансових механізмів підтримки проєктів цифрових інновацій та цифрової трансформації малих і середніх підприємств (надання державних грантів, створення спеціалізованих венчурних фондів);

– передбачити надання низки податкових преференцій суб'єктам малого і середнього підприємництва для впровадження цифрових технологій та інновацій, розвитку інноваційної діяльності;

– формування бізнес-асоціацій цифрової трансформації малого і середнього підприємництва.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження сформульовані такі висновки та рекомендації, що мають як теоретичне, так і практичне значення.

1. Стратегічно важливе значення малого і середнього підприємництва для соціально-економічного розвитку держави полягає у тому, що:

– служить головним чинником структурних змін у системі господарювання;

– сприяє створенню нових робочих місць й зменшенню рівня безробіття;

– призводить до збільшення податкових надходжень, зростання валового внутрішнього продукту;

– створює відповідне середовище для розвитку конкуренції і завдяки цьому стає своєрідним каталізатором соціально-економічного розвитку країни в цілому;

– сприяє ефективному використанню інвестиційних, матеріальних та нематеріальних ресурсів;

– забезпечує належну мотивацію високопродуктивної праці;

– виступає осередком активізації інноваційної діяльності та розвитку інноваційного потенціалу.

Розкрито сутність малого і середнього підприємництва через його функції (роль у суспільстві) – творчу, ресурсну, організаційну, мотиваційну, соціальну.

2. Регуляторними органами, що забезпечують розвиток малого і середнього підприємництва в Україні, визначені: Кабінет Міністрів України, спеціально уповноважений орган у сфері розвитку малого і середнього підприємництва, Міністерство економіки України, Державна регуляторна служба України та інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, а також організації, яким функції з регулювання підприємницької діяльності делеговані державними органами.

3. Державне регулювання малого і середнього підприємництва – це система економічного, соціального, організаційного, правового та політичного

забезпечення державою сприятливого середовища для формування і стійкого розвитку суб'єктів малого і середнього підприємництва й послаблення негативних тенденцій цього процесу.

Державне регулювання забезпечує реалізацію конкурентної політики держави, що визначає основні принципи, напрями і форми економічного й адміністративно-правового впливу, які розробляє уряд у сфері малого і середнього підприємництва. Воно включає такі складові: формування правової бази функціонування підприємницького сектору та вироблення важелів адміністративного регулювання діяльності підприємницьких структур з урахуванням специфіки їх розвитку в окремих галузях і сферах національної економіки; регулювання інституційних змін в економіці, які є факторами формування підприємницького середовища; створення системи підтримки та стимулювання підприємницької діяльності; залучення суб'єктів малого і середнього підприємництва до виконання науково-технічних та соціально-економічних програм, здійснення поставок продукції (робіт, послуг) для задоволення державних та регіональних потреб.

Завданням держави у сфері розвитку сильного та конкурентоспроможного сектору малого і середнього підприємництва є оптимізація поєднання ринкового саморегулювання і державного управління.

4. Виявлено, що у сучасних умовах жорсткого протистояння російській агресії викликом для економіки України є значне погіршення показників розвитку малого і середнього підприємництва, зокрема зменшення кількості діючих суб'єктів малого і середнього підприємництва, зниження темпів реєстрації нових суб'єктів, дефіцит власних оборотних коштів у більшості малих і середніх підприємств, скорочення працівників, активізація процесів міграції малого і середнього підприємництва за кордон, що матиме суттєвий вплив на податкові надходження, а також ресурсну базу та відсотковий дохід банківського сектору. Основними перешкодами для відновлення і розвитку підприємницької діяльності у період дії воєнного стану є: відсутність

фінансових ресурсів; продовження бойових дій; перебої з електро-, водо- та теплопостачанням; руйнування логістики; зростання виробничих витрат; недостатня кількість платоспроможних клієнтів.

5. Здійснені дослідження дозволили визначити такі проблеми, що стримують розвиток вітчизняного малого і середнього підприємництва у воєнний час: відсутність програмного документа щодо розвитку сектору малого і середнього підприємництва; невирішеність низки проблем покращення підприємницького середовища; низький рівень доступу суб'єктів малого і середнього підприємництва до фінансів; недостатньо розвинені державні програми фінансової підтримки ІТ-стартапів; неефективність індустріальних парків (території, які визначені як індустріальні парки, у деяких регіонах не мають інженерно-транспортної інфраструктури); нерівномірність податкового навантаження на різні групи суб'єктів малого і середнього підприємництва.

6. Досвід європейських країн свідчить, що важливу роль у процесах модернізації економіки відіграє державна підтримка розвитку малого і середнього підприємництва у формі цільового фінансування, податкових пільг, пільгових державних позик і гарантій та створення інноваційної інфраструктури. Значну роль у розвитку малого і середнього підприємництва в країнах Європейського Союзу відіграють індустріальні парки, підтримка розвитку яких здебільшого здійснюється місцевими органам влади. Найбільш поширеними інструментами державної підтримки розвитку малого і середнього підприємництва в межах індустріальних парків у зарубіжних країнах є податкові інструменти.

Має місце чітка тенденція спрямування державного управління економікою на впровадження заходів стимулювання розвитку малого і середнього підприємництва та інноваційної активності малих і середніх підприємств із застосуванням наступних регулювальних інструментів: зниження ставки певного податку на деякий відсоток, зокрема податку на прибуток (Литва, Польща), податку на додану вартість (Чехія); пільгового оподаткування приросту капіталу (Австрія, Болгарія); податкового звільнення, що дає можливість підприємствам не

платити зовсім або платити в меншому розмірі окремі податки, передусім соціальні (Франція), податок на додану вартість (Австрія, Болгарія), податок на нерухомість (Польща, Чехія) і місцеві податки для учасників індустріальних парків (Румунія), податок на прибуток (Хорватія) та податок на прибуток, який спрямовується на капіталовкладення (Франція, Естонія, Нідерланди, Бельгія, Швеція); прискорена амортизація, що дозволяє здійснювати прискорене списання вартості основних фондів (Німеччина); «податкові канікули» для окремих категорій платників (Чехія, Франція); реалізація цільової Державної програми підтримки малого і середнього підприємництва (Угорщина, Чехія); державне гарантування інвестицій та пільгові державні кредити на інвестиційні цілі (Чехія); субсидії та інвестиційні гранти для реалізації стратегічних проєктів (Угорщина, Чехія).

7. Основними напрямами удосконалення державного регулювання та забезпечення стимулюючого впливу державної політики у сфері розвитку підприємництва в Україні визначені такі: розроблення Державної програми сприяння розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, узгодження стратегій та програм розвитку малого і середнього підприємництва на державному, регіональному та місцевому рівні; залучення коштів міжнародних фінансових організацій та міжнародних донорів для розширення можливостей фінансування малого і середнього підприємництва; створення умов для підвищення рівня доступу малих і середніх підприємств до фінансів, зокрема шляхом подальшої реалізації, удосконалення та популяризації державної програми «Доступні кредити 5-7-9 %»; розширення державної грантової програми «єРобота» стосовно дофінансування ІТ-стартапів, які успішно залучають кошти на внутрішньому і зовнішньому ринку; звуження діапазону податкового обтяження щодо юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців, впровадження механізмів податкових пільг для малого і середнього підприємництва (податкові канікули, відшкодування частини капітальних інвестицій, спеціальні податкові режими) для суб’єктів, які відновлюють свою діяльність на деокупованих територіях України; розширення та створення

нових індустріальних парків з розвиненою інженерно-транспортною інфраструктурою, створення сприятливих умов для розвитку підприємництва в межах індустріального парку.

8. Встановлено, що процеси міграції малого і середнього підприємництва за кордон не тільки характерні для України, але й стрімко розвиваються. Для їх стримування та якісного державного регулювання необхідно сформувати і реалізувати відповідний організаційно-економічний механізм, метою якого є збереження та примноження підприємницького капіталу держави в умовах високої міграційної активності населення, його ефективне використання задля соціально-економічного розвитку, вирівнювання просторово-структурних і соціально-суспільних диспропорцій, а завданнями – стримування зовнішньої міграції підприємницьких структур, активізація процесів бізнес-імміграції, реалізація спільних бізнес-проєктів вітчизняних суб'єктів малого і середнього підприємництва з іноземними партнерами, які передбачають утворення нових підприємств, об'єктів бізнесу – резидентів, алокація та ефективне використання в Україні сучасних прогресивних бізнес-технологій, інновацій, об'єктів інтелектуальної власності. Важливо аби інструменти, які будуть реалізовані в межах цього механізму стосувалися ключових етапів міграційного процесу. За такого підходу буде досягнуто системного впливу державного регулювання на більшість аспектів міграції малого і середнього підприємництва.

9. Для забезпечення фінансової та кадрової безпеки вітчизняного підприємництва, оптимізації та переведення інструментів державного регулювання підприємництва в електронну форму, що сприятиме створенню цифрової держави та відновленню економічного зростання в умовах війни, необхідно: приведення законодавства України до законодавства та стандартів Європейського Союзу; наближення України до Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу; прискорити прийняття проєкту Закону України «Про електронні аграрні розписки», який сприятиме покращенню доступу виробників сільськогосподарської продукції до виробничих ресурсів та

фінансування (прийнятий за основу в першому читанні Верховною Радою України 13 липня 2023 р. № 9266); забезпечити подальшу участь України в програмі Європейського Союзу «Цифрова Європа», яка діятиме до 2027 р.; створення фінансових механізмів підтримки проєктів цифрових інновацій та цифрової трансформації малих і середніх підприємств (надання державних грантів, створення спеціалізованих венчурних фондів); передбачити надання низки податкових преференцій суб'єктам малого і середнього підприємництва для впровадження цифрових технологій та інновацій, розвитку інноваційної діяльності відповідно до поданих у роботі пропозицій; формування бізнес-асоціацій цифрової трансформації малого і середнього підприємництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністрації малого бізнесу США: офіц. сайт. URL: http://www.sba.gov/aboutsba/index.html (дата звернення: 10.10.2024).

2. Аналіз актуального стану та пропозиції щодо покращення умов для підприємництва в Україні. URL: https://careerhub.in.ua/doslidzhennya-analiz-aktualnogo-stan/ (дата звернення: 20.10.2023).

3. Бачинський А. Я. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності в Україні. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління.* 2018. Том 29 (68), № 2. С. 52–55.

4. Біль М. М. Просторова мобільність населення: теорія, методологія, практика : монографія. Львів: ПАІС, 2018. 392 с.

5. Варналій З. С. Основи підприємництва: Навч. посіб. Київ : Знання-Прес, 2019. 239 с.

6. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#n2582 (дата звернення: 10.10.2024).

7. Дерегуляція: рекомендовано скасувати чи оптимізувати майже три чверті інструментів держрегулювання в будівництві. *Міністерство економіки України : держ. сайт України.* URL: https://www.me.gov.ua/ News/Detail?lang=uk-UA&id=eb803f14-c75e-4d3d-a52f-88f7d1ab1f13&title= Dereguliatsiia (дата звернення: 11.10.2024).

8. Державна служба статистики. URL: https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 27.10.2024).

9. Державне регулювання економіки : навч. посіб. / С. М. Чистов, А. Є. Никифоров, Т. Ф. Куценко та ін. К.: КНЕУ, 2000. 316 с. URL: https://fingal.com.ua/content/view/938/39/1/1/ (дата звернення: 17.10.2024).

10. Деякі питання Державної регуляторної служби України : постанова Кабінету Міністрів України від 24.12.2014 р. № 724. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/724-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 01.11.2024).

11. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва за 2021 рік : стат. зб. / за ред. М. Кузнєцової. Київ : Державна служба статистики України, 2022. 117 с.

12. Єдинороги, злотий чи кавалєрка: як заробити на Польщі. *Міністерство фінансів України : офіц. сайт.* URL: https://minfin.com.ua/ua/realty/articles/chi-varto-vkladati-groshi-v-polschu-i-yaki-aktivi-dostoyni-uvagi/ (дата звернення: 13.10.2024).

13. єРобота : офіц. сайт урядової програми «єРобота». URL: https://erobota.diia.gov.ua/#about (дата звернення: 19.11.2024).

14. Жарая С. Б. Механізми державного регулювання підприємницької діяльності: до питання термінології. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління.* 2011. № 3. С. 138–146.

15. За останній тиждень сума завданих інфраструктурі України збитків в ході війни зросла на $3.1 млрд. *Київська школа економіки : офіц. сайт.* URL: https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-ostanniy-tizhden-suma-zavdanih-infrastrukturi-ukrayini-zbitkiv-v-hodi-viyni-zrosla-na-3-1-mlrd/ (дата звернення: 21.11.2024).

16. За рік війни в більш безпечні регіони релоковано 800 підприємств, – Т. Бережна. *Міністерство економіки України : офіц. сайт.* URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=a700c206-722a-4752-b5bb-78a1063ae9db&title=ZaRikViiniVBilsh (дата звернення: 21.10.2024).

17. Заярна Н. М., Гнат Н. А. Міжнародний досвід підтримки малого бізнесу та сучасні українські реалії. URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2011/21_1/198_Zaj.pdf. (дата звернення: 24.10.2024).

18. Індустріальні парки в Україні – 2022 рік. *Міністерство економіки України : офіц. сайт.* URL: https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=47454ed4-b60a-4f37-bb77-b7f3127742f8&title=IndustrialniParkiVUkraini2022-Rik (дата звернення: 27.10.2024).

19. Інституції підтримки підприємництва: концепція, особливості, діяльність / Л. Чорній та ін.; за заг. ред. Л. Чорній. *Центр громадської*

експертизи, Представництво Фонду Фридріха Науманна в Україні, Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні». Київ, 2016. 176 с.

20. Ісаков М. Г. Теоретичні основи державного регулювання підприємницької діяльності. Актуальні проблеми права: теорія і практика : збірник наук. праць. 2012. № 23. С. 18–22.

21. Карпюк Г. І. Основи підприємництва : навч. посіб. Київ : Вид-во ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», 2021. 106 с.

22. Колісніченко П. Т. Стан і тенденції розвитку малого та середнього підприємництва в Україні. *Економіка та суспільство.* 2017. № 11. С. 77–85;

23. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://ips.ligazakon.net/document/Z960254K (дата звернення: 05.10.2024).

24. Корецький М. Х. Державне регулювання аграрної сфери у ринковій економіці : монографія. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 260 с.

25. Коротич О. Б. Підприємництво як соціально-економічне явище. *Теорія та практика державного управління.* 2010. Вип. 4. С. 211–216.

26. Косач І. А. Програмні інструменти державної політики інноваційно-інвестиційного розвитку підприємництва. *Наукові перспективи.* 2021. № 8(14). С. 41–50.

27. Мінекономіки: Бізнес отримав 75 млрд. грн. доступних кредитів з початку 2023 року. Урядовий портал : держ. сайт України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minekonomiky-biznes-otrymav-75-mlrd-hrn-dostupnykh-kredytiv-z-pochatku-2023-roku (дата звернення: 07.11.2024).

28. Національна економіка : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович ; за заг. ред. А. Ф. Мельник. К.: Знання, 2011. 463 с.

29. Незгода О. К. Аналіз поточного стану розвитку малого та середнього бізнесу в Україні в контексті воєнного стану. *Європейський вектор економічного розвитку.* 2023. № 1 (34). С. 57–72.

30. Нові можливості для підприємців: Україна долучилася до інноваційного проєкту National Pavilion Account. *Міністерство цифрової трансформації України : офіц. веб-сайт.* URL: https://thedigital.gov.ua/news/novi-mozhlivosti-

dlya-pidpriemtsiv-ukraina-doluchilasya-do-innovatsiynogo-proektu-national-pavilion-account (дата звернення: 23.10.2024).

31. Огляд інструментів підтримки бізнесу в період воєнного стану в Україні. Березень 2023 року. *НІСД.* URL: https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-biznesu-v-period-voyennoho-stanu-v-7 (дата звернення: 21.11.2024).

32. Орлова В.М., Сергєєва О.Р., Кузьменко О.В. Стан та перспективи розвитку малого і середнього підприємництва в умовах війни в Україні. *Європейський вектор економічного розвитку.* 2023. № 1 (34). С. 73–85. URL: https://eurodev.duan.edu.ua/images/PDF/2023/1/8.pdf (дата звернення: 10.10.2024).

33. Перша віце-прем'єр-міністр представила план економічних заходів для перемоги над російським агресором. *Міністерство економіки України : держ. сайт України.* URL: https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=0e3efe7e-4a4e-478c-8589-8163bcf24b23&title=PershaVitsepremrministr PredstavilaPlanEkonomichnikhZakhodivDliaPeremogiNadRosiiskimAgresorom (дата звернення: 25.10.2024).

34. Питання Міністерства економіки : постанова Кабінету Міністрів України від 20.08.2014 р. № 459. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/459-2014-%D0%BF#Text (дата звернення: 11.10.2024).

35. Пілевич Д. Державна підтримка розвитку малого бізнесу в Україні. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2021. № 3(27). С. 110–122.

36. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T10_2755?an=23866&hide=true (дата звернення: 10.11.2024).

37. Поліщук Г. О. Державна підтримка розвитку малого підприємництва: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Актуальні проблеми державного управління.* 2017. № 1. С. 146-154.

38. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: https://ips.ligazakon.net/document/T990996?an=153779 (дата звернення: 07.10.2024).

39. Про внесення змін до Закону України «Про індустріальні парки» та деяких інших законодавчих актів України щодо залучення інвестицій у промисловий сектор економіки шляхом стимулювання створення індустріальних парків : закон України від 07.09.2021 р. № 1710-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1710-20#Text (дата звернення: 11.10.2024).

40. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : закон України від 30.06.2023 р. № 3219-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text (дата звернення: 12.10.2024).

41. Про електронні аграрні розписки : проєкт закону України від 02.05.2023 р. № 9266. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI09201I?an=1 (дата звернення: 24.10.2024).

42. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : закон України від 11.09.2003 р. № 1160-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1160-15#Text (дата звернення: 17.11.2024).

43. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : постанова Кабінету Міністрів України від 3.03.2021 р. № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25 (дата звернення: 12.10.2024).

44. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : закон України від 21.12.2000 р. № 2157-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2157-14#Text (дата звернення: 05.11.2024).

45. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text (дата звернення: 15.10.2024).

46. Про схвалення Стратегії розвитку індустріальних парків на 2023 – 2030 роки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 р. № 176-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/176-2023-%D1%80#Text (дата звернення: 21.11.2024).

47. Програма ЄС «Цифрова Європа» (2021–2027). *Дія. Бізнес : веб-портал.* URL: https://business.diia.gov.ua/digital-europe-programme (дата звернення: 17.10.2024).

48. Розбудова потенціалу бізнес-асоціацій в Україні: інструменти, успіхи, виклики. *Федерація канадських муніципалітетів / Проєкт міжнародної технічної допомоги «Партнерство для розвитку міст».* Київ, 2021. 68 с. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2021/02/PLEDDG_Business_Associations_Case_Study_UA.pdf (дата звернення: 18.11.2024).

49. Стан та потреби бізнесу в умовах війни: результати опитування в січні 2023 року. *Дія.Бізнес : веб-портал.* URL: https://business.diia.gov.ua/cases/novini/stan-ta-potrebi-biznesu-v-umovah-vijni-rezultati-opituvanna-v-sicni-2023-roku (дата звернення: 21.10.2024).

50. У 2023 році роботодавці продовжать отримувати компенсацію за працевлаштування ВПО. *Урядовий портал : держ. сайт України.* URL: https://www.kmu.gov.ua/news/u-2023-rotsi-robotodavtsi-prodovzhat-otrymuvaty-kompensatsiiu-za-pratsevlashtuvannia-vpo (дата звернення: 20.10.2024).

51. Україна 2030Е – країна з розвинутою цифровою економікою. *Український інститут майбутнього.* URL: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#summary (дата звернення: 15.11.2024).

52. Україна на шляху до ЄС: реалії і перспективи. *Національна безпека і оборона.* 2022. № 1–2 (187–188). 132 с.

53. Українці рекордними темпами стають підприємцями в Польщі в 2023 році. URL: https://www.yavp.pl/uk/novini/ukraintsi-rekordnymy-tempamy-staiut-pidpryiemtsiamy-v-polshchi-v-2023-rotsi-21635.html (дата звернення: 15.10.2024).

54. Уряд вдосконалив програми грантової підтримки бізнесу єРобота. *Урядовий портал : держ. сайт України.* URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-vdoskonalyv-prohramy-hrantovoi-pidtrymky-biznesu-ierobota (дата звернення: 15.10.2024).

55. Уряд схвалив зміни до законодавства в частині відновлення довоєнного стану системи оподаткування. *Урядовий портал : держ. сайт*

України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-skhvalyv-zminy-do-zakonodavstva-v-chastyni-vidnovlennia-dovoiennoho-stanu-systemy-opodatkuvannia (дата звернення: 20.10.2024).

56. Хомко Л. В., Кульгавець Х. Ю. Правове регулювання підприємницької діяльності : навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 424 с.

57. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: https://ips.ligazakon.net/document/t030435?an=843030&ed=2016_01_01~2Fan~2F844965 (дата звернення: 16.11.2024).

58. Шумпетер Й. А. Теорія економічного розвитку: дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу : посіб. ; пер. з англ. В. Старка. К.: Видав. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. 242 с.

59. Щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни». Випуск 8. (12.2022). *ГО «Інститут економічних досліджень та політичних консультацій».* URL: http://www.ier.com.ua/files/Projects/2023/TDF/ilovepdf_merged-6.pdf (дата звернення: 20.11.2024).

60. Яркіна Н. М. Економіка підприємства : навч. посіб. Київ: Вид-во «Ліра-К», 2013. 498 с.

61. 10000 євро для малого бізнесу: отримайте грант від EU4Business. *Міністерство цифрової трансформації України : офіц. веб-сайт.* URL: https://thedigital.gov.ua/news/10-000-evro-dlya-malogo-biznesu-otrimayte-grant-vid-eu4business (дата звернення: 21.11.2024).

62. 4000000 гривень для підприємців: запускаємо національну акселераційну програму «Власне». *Міністерство цифрової трансформації України : офіц. веб-сайт.* URL: https://thedigital.gov.ua/news/4-000-000-griven-dlya-pidpriemtsiv-zapuskaemo-natsionalnu-akseleratsiynu-programu-vlasne (дата звернення: 24.10.2024).

63. 60000 доларів для малих та середніх підприємців: стартує освітньо-грантова програма «Міцність». *Міністерство цифрової трансформації України : офіц. веб-сайт.* URL: https://thedigital.gov.ua/news/60-000-dolariv-dlya-malikh-ta-

serednikh-pidpriemtsiv-startue-osvitno-grantova-programa-mitsnist (дата звернення: 21.10.2024).

64. 69 % ФОПів зареєстрували у «Дії», а нових бізнесів з’явилось на третину менше: дослідження VKURSI. URL: https://vkursi.pro/news/content/69-fopiv-ukraintsi-zareiestruvaly-u-dii-a-novykh-biznesiv-ziavylos-na-tretynu-menshe-doslijennia-v-483047 (дата звернення: 20.10.2024).

65. Drucker P. F. Innovation and entrepreneurship: practice and principles. New York: Harper & Row, 1985. 277 p.